

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav jižní a centrální Asie
Seminář romistiky

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Jiřina Stolařová
Romské děti v náhradní péči
Romani children in alternative care

Vedoucí práce: Mgr. Lada Viková

Praha 2008

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité prameny a literaturu.

.....

Jiřina Stolařová

Resumé: Romské děti v náhradní péči

Práce se zabývá náhradní péčí v rámci romské komunity, tj. případy, kdy romské dítě není umístěno do dětského domova ani do náhradní neromské rodiny (formou pěstounské péče či adopce), nýbrž zůstává v péči osob romského původu, velmi často svých příbuzných. Jejím cílem bylo ověřit hypotézu, že v romském prostředí dochází k převzetí výchovy dětí s naprostou samozřejmostí, že zde takový čin není považován za oběť a téma náhradní péče není tabuizováno či pokládáno za citlivé. Zároveň bylo cílem práce nastínit příčiny, průběh a důsledky takového aktu.

Práce kromě metodologického a terminologického úvodu obsahuje

- 1) část teoretickou, jež se zabývá právní úpravou a trendy náhradní péče v minulosti a dnes a kontextem romského společenství, rodiny a historie,
- 2) stěžejní část praktickou, která je založena na rozboru čtyř konkrétních případů, kdy k osvojení dítěte v rámci romské komunity došlo.

Celý text je doplněn také několika dalšími případy, získanými od jiných oslovených Romů, terénních pracovníků, z archivu nahrávek Semináře romistiky a z romské slovesnosti.

1) Úvod	2
1.1. Hypotéza	2
1.2. Terminologie	3
1.3. Metoda, uspořádání práce	4
2) Uvedení do kontextu	7
2.1. romského společenství	7
2.1.1. Hodnoty	7
2.1.2. Role rodinných příslušníků	9
2.2. Srovnání s minulostí	11
2.3. Současné právo a trendy v náhradní péči	16
2.3.1. Na mezinárodním poli	16
2.3.2. V České republice	17
3) Několik příkladů z terénu	19
3.1. Výběr informátorů	19
3.2. Čtyři generace osvojenčů	20
3.2.1. Vlasta	20
3.2.2. Erika	25
3.2.3. Franta	32
3.2.4. Michalka	37
3.3. Náhradní péče v romské slovesnosti	43
4) Výsledky šetření	45
4.1. Kdo se dítěte ujímá	45
4.2. Z jakých důvodů/příčin se dítě ocitá v NP	46
4.3. Jak dítě osvojitele vnímá a jak jej oslovuje	50
4.4. Dochází k osvojení úřední cestou?	50
4.5. Ví romské dítě, že nevyrostá s biologickými rodiči?	51
4.6. Žádné výčitky, žádná lítost	51
4.7. Srovnání: dětský domov (případně následná adopce Neromy) s dobrým materiálním zázemím versus náhradní péče u Romů, ale ve špatných podmínkách	52
4.8. Jak je náhradní péče v rámci romského etnika rozšířená?	52
4.9. Zaznamenala náhradní péče vývoj také u Romů?	52
5) Závěr	53
6) Použitá literatura a zdroje	54

1. ÚVOD

1.1. Hypotéza

Hlavním cílem práce je představit dosud nepublikovaný jev, který v romském prostředí existuje odnepaměti a přetrvává až dodnes: Octne-li se romské dítě v situaci, kdy se o něj nestarají biologičtí rodiče, ujmou se ho velmi často příbuzní nebo jiní, nepříbuzní Romové.

Práce pak sleduje především

- a) proces k tomuto vedoucí - to znamená možné důvody a příčiny,
- b) kdo se v roli náhradních rodičů ocitá nejčastěji,
- c) význam a povahu takového aktu - tedy, je-li považován za pozitivní/negativní, samozřejmý/náročný na rozhodování,
- d) případné změny v rolích a vztazích mezi účastníky náhradní péče,
- e) zda došlo v tomto druhu náhradní péče ke změnám oproti minulosti
- f) možné důsledky ve srovnání s jinými druhy náhradní péče.

Cílem práce sice není psát o romských dětech v dětských domovech, případně dětech osvojených cizí a často neromskou rodinou, nýbrž o dětech, které zůstávají „mezi svými“.

Umístování do kojeneckých/dětských domovů a pěstounských rodin či osvojování bude nicméně zmíněno také, už jen z toho důvodu, že je třeba sledovaný jev zasadit do širšího rámce.

Závěry práce jsou založeny na čtyřech případových studiích a několika doplňkových příkladech, proto si autorka nedělá ambice prezentovat je jako všeobecně platné, nýbrž chce představit jeden z dosud podrobněji nepopsaných modelů, fungujících v romské rodině, a jeho možné modifikace.

Čtenářům má práce také nabídnout jiný pohled na náhradní péči a poskytnout jakýsi protipól ke stále ještě převážně negativní prezentaci Romů, která je zřejmě v dnešním světě pro média i jejich cílové skupiny zajímavější, než by mohla být ta nudná, pozitivní.

1. 2. Terminologie

Rom, romský - Ve své práci se zabývám poznatky z českého a slovenského prostředí, uváděné příklady se týkají takzvaných slovenských Romů - nejpočetnější skupiny v ČR - i když v olašské ani dalších komunitách v tomto směru nepředpokládám velký rozdíl.¹ Pojmů „Rom“ a „romský“ budu užívat pro osoby, jež se za Romy považují, nebo o nich tak bylo referováno jinou osobou.

Nerom, neromský, gádžo - za Neromy, gádže pro účely této práce považujeme příslušníky české a slovenské majority.

Pojem *náhradní rodinná péče* je specifikován jako „*forma péče o děti, kdy je dítě vychováváno "náhradními" rodiči v prostředí, které se nejvíce podobá životu v přirozené rodině.*“ (Matějček 1999:31), a zahrnuje několik forem: adopci neboli osvojení, pěstounskou péči, poručenství, opatrovnictví a náhradní výchovnou péči, což znamená umístění v kojeneckém ústavu či dětském domově. Pro účely této práce však bude používán výraz *náhradní péče* (bude-li třeba, zkracovaný jako NP), a sice pro vyjádření stavu, kdy o dítě pečuje osoba jiná než biologický rodič, avšak tento stav nemusel nabýt (i když většinou nabyl - viz později) právní formy. Pro proces vedoucí k NP použiji termínů „osvojení“ a „převzetí péče/výchovy“.

¹ Podle dosud nepublikovaného zjištění je i v komunitě olašských Romů naprosto samozřejmé ujmout se dítěte, o které se nemůžou starat jeho biologičtí rodiče. Nejmenovaný výzkumník, který se s olašskými Romy stýká, uvedl případ, který se zajímavě liší od nejčastějšího modelu, se kterým jsem se setkávala u svých ostatních informátorů. Dostanu se k němu v závěru své práce.

Pro osobu, o niž je pečováno, budu používat označení „osvojenec“, ale tam, kde to bude možné, především lidštvější pojmenování „dítě“.

Stejně tak pro osobu pečující, náhradního rodiče, nebo - chceme-li - osvojitele budu užívat termínu náležejícímu mu z jeho funkce (tedy matka, otec) a/nebo oslovení, jímž mu říká/říkalo konkrétní dítě. Biologické rodiče odliším právě slovem biologický, snad jen v citacích se můžou objevit přívlastky jako vlastní a pravý/á, avšak těm jsem se při rozhovorech snažila vyhnout, protože je nepovažuji za správné. Při rozboru jednotlivých případů uvedu vždy ke každé rodině legendu: zařazení v čase a místě, vyjmenování důležitých účastníků a jejich označení. Případy nechci pojmenovávat sterilními písmeny abecedy, a tak se jmenují podle dětí, které byly osvojovány. ²

1. 3. Metoda, uspořádání práce

Po uvedení do kontextu romské společnosti a jejích norem - zejména rodinných - a kontextu právní úpravy náhradní péče se romský přístup k převzetí výchovy dítěte pokusím ukázat na případech čtyř generací „dětí“. Děti dávám do uvozovek právě proto, že ve třech případech se dnes již jedná o dospělé jedince s vlastními rodinami. Pouze v jednom případě se jedná o holčičku, která se narodila v roce 2007 a jejíž matka je sama ještě dítě. Zatímco v ostatních rodinách jsem vždy hovořila s osvojeným dítětem a pouze v jedné z nich ještě bylo možné hovořit i s osvojitelem, zde bylo nutné se spokojit s výpověďmi osob pečujících, zatímco dítě bylo možné pouze pozorovat.

Kromě rodin, kde k přijetí dítěte do péče došlo, jsem uskutečnila také rozhovory s dvěma terénními pracovníci (jednou romskou a jednou Neromskou), jež navštěvují romské

² Jména všech informátorů byla v textu pozměněna, aby nedošlo k porušení ochrany osobních údajů a konečně ani soukromí.

rodiny a často se na procesu převzetí péče podílejí. Výzkum jsem uskutečnila od února do května roku 2008, avšak vzhledem k tomu, že každý případ se odehrál v jiné době - jen jeden je aktuální - nepředpokládám, že by toto období mělo na závěry práce významný vliv.

Informace jsem od všech respondentů získávala metodou částečně řízeného rozhovoru, který byl místy veden v romštině. Soubor otázek jsem měla připravený předem, avšak další a další se objevovaly během řeči, a tak mi každý následující rozhovor přinesl nové poznatky. Snažila jsem se vést plynulý rozhovor, během nějž bych na své otázky získala odpovědi. Ty pak často přicházely samy.

Zde je **soubor hlavních otázek**, které jsem kladla sobě a ve vhodné formě především svým informátorům:

1. Jak jste byl/a starý/á, když se o vás začali starat náhradní rodiče?
2. S kým jste žil/a, kdo se o Vás staral?
3. Víte, proč zrovna on/ona/oni?
4. Jak jste je vnímal/a? Jako rodiče, prarodiče, tetu a strýce... (podle toho, kdo to byl)
5. Jak jste mu/jí/jim říkala? (případně jak biologické matce, otci)
6. Jaké byly důvody toho, že se o Vás nestarali biologičtí rodiče?
7. Byl to stav přechodný, vrátil/a jste se pak k biologickým rodičům, nebo už to takhle zůstalo?
8. Kde jste žil/a - s nebo odděleně od rodičů?
9. Pořádali Vaši náhradní rodiče o osvojení úřední cestou? (Pokud ano, kdy a proč?)
10. Věděl/a jste vždy, že se o Vás nestarají biologičtí rodiče?
11. Věděli/vědí to lidé kolem Vás?

12. Jak jste fakt, že se o Vás nestarají biologičtí rodiče, bral/a? A jak ostatní?

13. Bavili jste se doma nebo mezi ostatními lidmi o tomto tématu běžně, nebo bylo částečně či úplně tabuizováno/zakázáno?

14. Kdybyste si sám/sama mohl/a vybrat, s kým byste byl/a? (tehdy/dnes a proč?)

15. Jaké máte na dětství vzpomínky - myslíte si, že Váš život byl náhradní péčí nějak ovlivněn?

16. Co by pro dítě bylo lepší - život v dětském domově s dobrým materiálním zázemím, nebo s rodinou ve špatných podmínkách? (Kdy je pro dítě ještě dobré zůstat a kdy už ne?)

17. Můžou podle Vás jiné druhy náhradní péče (dětský domov, adopce cizími lidmi, Neromy) u dítěte ovlivnit vnímání vlastní identity? Pokud ano, jak?

18. Znáte nějaké další Romy (případně Neromy), které vychovali jiní než biologičtí rodiče?

19. Pokládáte to za oběť, když se někdo ujme „cizího“ dítěte?

20. Myslíte si, že se od doby Vašeho dětství něco změnilo v náhradní péči o romské děti?

Po čtyřech případových studiích následuje shrnutí výsledků šetření, vyvozené nejen z terénních poznatků, ale i z ostatních zdrojů. Závěry jsou uvedeny jednotlivě a zhruba kopírují osnovu hlavních otázek, které jsem si kladla.

2. UVEDENÍ DO KONTEXTU

2.1. Romského společenství

2.1.1. Hodnoty

Model romské společnosti, často považované tou neromskou za tradiční, nelze brát jako model obecně platný pro všechny Romy, potažmo všechny, koho za Romy považujeme. Natož pak za jaksi zakonzervovaný, bez vývoje. Charakteristiky se i zde mění podle lokality, způsobu bydlení a doby, jak je možné vidět například na srovnání čtyř generací mých informátorů. Několik zásadních hodnot, které spolu úzce souvisejí, je každopádně třeba zde zmínit, abychom tak problematiku náhradní péče vsadili do nějakého rámce.

Ústřední roli v životě většiny Romů hraje rodina. Ano, dalo by se říci, že rodina má zásadní význam pro každého, avšak jeho míru takto zobecňovat nemůžeme už vzhledem k tomu, že každý žijeme v jiném prostředí a podmínkách. Pojem rodina zde navíc neznamená onu nukleární, zahrnující matku, otce a děti, nýbrž skupinu biologicky či sociálně příbuzných osob, sdílejících společnou historii, tradice, morální zásady apod.

Důraz na individualitu se u Romů neobjevuje v takové míře jako u Neromů. Naopak, podělit se o své úspěchy a neúspěchy s ostatními, postarat se o potřebné a sám mít někoho nablízku pro případ nouze je samozřejmé. Je to dáno tím, že v těžkých životních podmínkách jsou na sebe lidé více vázáni, potřebují se na někoho spoléhat, semknout se a tím překonat například pocit opovrhování ze strany majority. O tom, zda u nás Romové mají ztížené životní podmínky, se mnou, věřím, nebude nikdo polemizovat.

Tím, co v romském prostředí ovlivňuje žebříček hodnot a určuje morální zásady, je víra v Boha a (nejen) v českém prostředí také Pannu Marii jako patronku a symbol mateřství. S vírou pak souvisí přijímání životních zkušeností, tak jak přicházejí, jako boží vůle. Tím mám pro účely své práce na mysli hlavně

fakt, že plození a rození potomků je dán volný průběh. Plození a rození píší zvlášť, neboť se během rozhovorů s informátory ukázalo, že přístup k plánování rodičovství, antikoncepci a případným přerušením těhotenství se liší v čase i místě. To však by bylo předmětem samostatné práce. Také lidé jsou bráni za boží děti se vším všudy, jak se narodili. A tak jsem se několikrát setkala s tím, že i velmi těžce postižený člověk žije celý svůj život v péči vlastní rodiny a nikdo z jeho blízkých ani na chvíli nezauvažoval nad možností svěřit jej do ústavní či nemocniční péče. I v chování ke starším a starým lidem bychom našli podstatný rozdíl. Osoby v tzv. postproduktivním věku nejsou považovány za přítěž, naopak: Staří lidé zůstávají doma se svými rodinami a je jim prokazována úcta, kterou si člověk zralý, zkušený zaslouží. V domovech důchodců a léčebnách dlouhodobě nemocných bychom tak staré Romy hledali těžce.

V Česku, kde ve srovnání s jinými zeměmi žije malý počet (3.288.088) lidí vyznávajících některou víru a kde je za důležité považováno „hrát sám na sebe“, na nikoho nespoléhat a snažit se ze všeho vytěžit co nejvíce, mohou být takovéto hodnoty považovány za staromódní a zbytečné. Avšak i lidé bez náboženského vyznání žijí dle morálních zásad vycházejících z křesťanské společnosti, z níž vzešli, ať už jsou si toho vědomi, či ne.

2.1.2. Role rodinných příslušníků³

Funkce matky

Přestože je muž považován za hlavního živitele rodiny, romské matky mají na svých bedrech často větší zodpovědnost než otcové. Jejich úkolem je zajištění potravy a oblečení pro celou početnou rodinu. Pokud dříve muž neměl práci, nebo jeho výdělků nestačily, chodily Romky vypomáhat ke gádžům, nebo dokonce žebrat, aby získaly jídlo a alespoň obnošené šaty. Dnes je naprosto běžné, že jsou romské ženy zaměstnány stejně tak jako muži – možná i proto, že jako ženy často mají větší příležitost práci získat. I tak se ale předpokládá, že o domácnost a děti se starají ony.

Funkce otce

Otec je považován za hlavu rodiny, avšak já se v současnosti – jak na Slovensku v osadě, kde přetrvává tradičnější model rodiny, tak v Praze – setkávám s tím, že na mě žena nenápadně mrká, aby mi naznačila, že je dobré, když si muž myslí, že doma velí, ale že ve skutečnosti je to trochu jinak. Objevují se i muži, kteří doma běžně zastávají některé práce, či se starají o děti. Jak ale řekl jeden z mých informátorů: *„At' už je to doma jakkoliv, rozumná žena ctí vždy respekt muže.“*

Funkce prarodičů

Pakliže rodina funguje a každý zastává svou roli, jsou prarodiče pro romské děti těmi, kdo je může rozmazlovat, věnovat se jim. V našem případě jsou to však především oni,

³ Více se lze dočíst například v Romano džaniben – časopis tomistických studií 1-2/1996, Společnost přátel časopisu Romano džaniben, Praha 1996, čísle věnovaném romské rodině a rolím jejích příslušníků.

srov. také s

Viková, Lada: Obraz současné romské rodiny z pohledu dětí a znalost romštiny u těchto dětí; diplomová práce, FF UK v Praze, Praha 1996; Hübschmannová, Milena, Alinčová, Milena: Romští rodiče dříve a dnes IN: *Romano džaniben – časopis romistických studií 1-2/2002*, Společnost přátel časopisu Romano džaniben, Praha 2002

kdo nejčastěji přebírá péči o děti, o něž se nestarají biologičtí rodiče. Ty pak prarodiče plně nahrazují.

Dítě a jeho význam

Romské rodiny jsou - až na výjimky, které najdeme především ve velkých městech (viz například Michalka) - i dnes početnější než ty neromské. V dětech se nachází to největší bohatství. Na toto téma lze najít mnoho romských přísloví - za všechna uvádím to asi nejvýstižnější: „*Nane čhave, nane bacht./Nejsou děti, není štěstí.*“ Kdo je nemá, nebo má jen jedno dvě, bývá litován. Párům, které nesplodily potomky, byl okolím tolerován rozvod. Respektive muž se mohl v takovém případě rozejít se ženou, protože ta byla tradičně považována za příčinu neplodnosti.⁴

Děti se často už od útlého věku účastnily na zabezpečování rodiny - například pomáhaly otcům v řemesle, nebo chodily s matkou prodávat výrobky, pracovat ke gádžům. Samozřejmostí pak byl a dodnes je podíl na chodu domácnosti. Každé dítě, které to už dokáže, má přiděleny své povinnosti - od drobných výpomocí při vaření a úklidu po kompletní péči o domácnost a mladší sourozence (to platí u děvčat, nejstarších dcer žijících v domácnosti), hlavně pokud matka chodí do práce. „*V početných romských rodinách se postavení každého dítěte dodnes liší v závislosti na jeho pohlaví a pořadí, v jakém přišlo na svět mezi ostatními sourozenci.*“ (Viková 1996:46)
Děti jsou také tím, kdo se o své rodiče ve stáří postará.

⁴ V naprostém rozporu s těmito hodnotami byly snahy minulého režimu snížit romskou natalitu, které přetrvaly až do devadesátých let minulého století. Od návrhu rozdávat Romům zdarma antikoncepční prostředky došla věc až k nedobrovolným či neuvědomělým sterilizacím. Romské ženy byly k podpisu souhlasu se sterilizací tlačeny velmi neetickými způsoby: nabídkou peněz, výhrůžkou odebráním dávek a velmi často k nim byly nuceny ve chvíli, kdy rodily, podstupovaly gynekologický zákrok, či vůbec ve chvílích, kdy člověk není k takovému rozhodnutí připraven. Ve většině případů udělovaly tyto ženy souhlas k zákroku, jemuž nerozuměly a nedovedly si představit jeho trvalé následky. Mnohokrát nebyl souhlas se zákrokem udělen vůbec. Česká republika je za tyto praktiky hojně kritizována mnohými lidskoprávními organizacemi a teprve v posledních letech se dozvídáme o soudních procesech, které takové případy řeší. Stále je jich ale pomálu. Více například na <http://www.feminismus.cz/fulltext.shtml?x=1927185>

Oproti neromským dětem jsou tak ty romské mnohem dříve zodpovědné za sebe a případně za své sourozence. Zároveň to ale necítí jako křivdu, stejně jako to, že je některý ze sourozenců dospělými upřednostňován.

Kolektivní výchova

Rodiče a prarodiče rozhodně nejsou jediní, kdo romské děti vychovává, stará se o ně. Kromě výše zmíněných pečujících sourozenců to mohou být samozřejmě další příbuzní (tety, strýcové, starší bratrance a sestřenice), ale také osoby pokrevně a sociálně nepříbuzné: když rodina žije mezi dalšími romskými - v osadě, „romské“ čtvrti, domě, nebo v ghettu, kde probíhá život venku na prostranství, může dítě kdokoli pro něco poslat, o něco jej požádat. Je třeba ale zdůraznit, že výchova romských dětí není tak přísná jako těch neromských. Je jim (stejně jako například v Indii, odkud Romové pocházejí) ponechána větší volnost, fungování společnosti si děti osvojují pozorováním dospělých a získáváním vlastních zkušeností. Naopak velmi přísně je dohlíženo například na počestnost děvčat - oproti neromským jsou v tomto případě mnohem více kontrolována, aby nechtěně nepřišla do jiného stavu. I zde se poslední dobou dá sledovat jistá změna. Ve velkých městech zaměstnané romské matky často nemohou své dcery neustále doprovázet a dohlížet na ně, navíc se úměrně nárůstu anonymity života ve městech vytrácí sociální kontrola, která jinak spolehlivě reguluje chování členů společenství.

2.2. Srovnání s minulostí

Názory na zabezpečování péče o dítě se oproti dřívějšku rapidně změnily. Zatímco dnes, jak je zvýrazněno také níže, je *„Při volbě řešení ... nutno brát potřebný ohled na žádoucí kontinuitu ve výchově dítěte a na jeho **etnický, náboženský, kulturní a jazykový původ.**“*, v minulosti byl trend naprosto opačný: děti, přestože to velmi často vůbec nepotřebovaly

(míním tím například po materiální stránce, která byla jako záminka k odebrání zneužívána a nadužívána), byly takřka unášeny z romského prostředí a umístovány do neromských rodin, později (ve druhé polovině 20. století) především do ústavů, s cílem vytrhnout je z neblahého vlivu původního společenství, a tak zajistit, aby z nich vyrostli spořádaní a vzdělaní jedinci, platní společnosti, a především tím postupně vymýtit kulturní znaky „cikánského etnika“. Nutno dodat, že se jednalo o znaky, které za pro Romy typické a ze svého pohledu negativní považovala majorita. Takovéto nástroje asimilační politiky byly vůči Romům (tehdy c/Cikánům) uplatňovány už za Marie Terezie, která je považována za osvícenou panovnici. Například v Historickém kalendáři od Ctibora Nečase se píše, že v roce 1761: „(...) schválila císařovna Marie Terezie návrh, aby se Romové v Uhrách nenazývali jako až dosud Cikány, ale Novými Maďary (Uj Magyarok) a **aby byli přinuceni vzdát se cikánského způsobu života a trvale se usadit.**“ Roku 1767 následoval dekret, „(...) jehož bezprostředním cílem bylo asimilovat Romy v Uhrách. (...) Těm, kteří žili v konkubinátech, **měly se jejich děti násilně odnímat a předávat do neromských rodin, kde by „byla zaručena jejich lepší výchova k řemeslné nebo zemědělské práci.**“ (původní autorova citace) (...) roku 1773 byla některá dekretálie ještě dále zpřísněna: povolení k sňatkům měli dostávat jen ti Romové, kteří byli schopni uživit svou budoucí rodinu, a **odňaté děti měly být svěřovány do výchovy tak, aby se vyloučil jejich styk s rodiči, příbuznými a celou romskou komunitou.**“ (Nečas, 1997:29 a 31)

Je samozřejmě třeba uvést, že se skutečně jednalo o pokrok, vezmeme-li v úvahu, že předchůdci Marie Terezie se spíše snažili Romy fyzicky zlikvidovat, zprovodit tuto „rasu“ ze světa. Avšak dnes je patrné, že právě tyto snahy, střídající se i nadále a bohužel až dodnes s těmi likvidačními, vždy situaci Romů pouze zhoršily.

V roce 1927 byl vydán nechvalně proslulý *Zákon o potulných Cikánech*, který byl i přes spojení „o potulných“ často uplatňován vůči všem Romům.⁵ V jeho dvanáctém paragrafu se píše:

„(1) Děti mladší 14ti let mohou býti potulným cikánům odňaty, když tito nemohou pro svůj potulný způsob života o ně náležitě pečovati a zvláště jim dáti potřebnou výchovu. V každém případě lze jim odníti děti cizí.“ (Co konkrétně je míněno dětmi cizími, se nedozvíme.)

„(2) Děti cikánům odňaté buďtež dodány do péče řádných rodin nebo vychovávacích ústavů, v nichž by bylo postaráno nejen o jejich náležitou výchovu, nýbrž i o vhodnou přípravu pro praktický život. V ústavech takových budou děti podrženy tak dlouho, pokud je toho třeba, nejdéle do dokonaného 16. roku.

(3) Vychovávacímu ústavu přísluší nad dětmi těmi všechna práva, která náležejí jinak rodičům nebo poručníkům. Byl-li dítěti ustanoven před odevzdáním do ústavu poručník, nebude vykonávati svého úřadu po dobu, po kterou je dítě zadrženo v ústavě.

(4) O odnětí dětí potulným cikánům a odevzdání jich do vychovávacího ústavu rozhoduje na oznámení politického úřadu I. stolice poručenský (opatrovnický) soud, na Slovensku a v Podkarpatské Rusi poručenský (sirotčí) úřad I. stolice. O řízení před těmito soudy (úřady) platí všeobecné ustanovení o řízení před poručenskými (opatrovnickými) soudy a poručenskými (sirotčími) úřady.

(5) Vládní nařízení určí vychovávací ústavy sloužící k výchově takových dětí.

⁵ Viz. Např. Nečas, Ctibor: Romové v ČR včera a dnes, Univerzita Palackého - Olomouc 1999, ISBN 80-7067-952-2, s. 61

(6) *Politický úřad I. stolice může děti prozatímně umístiti na vhodném místě (u řádné rodiny nebo v ústavě). Z opatření takového není odvolání.*

(7) *Náklady vzniklé předběžným umístěním, nebo odevzdáním do péče rodinné nebo zadržením v ústavě vychovávacím, hradí stát, pokud nejsou k tomu po právu povinny jiné osoby právnické nebo fyzické.*" (Zákon č. 117/27 o potulných Cikánech, 1927:

http://www.senat.cz/zajimavosti/tisky/2vo/tisky/T0415_01.htm)

Na tomto výňatku je vidět, že se s Romy opravdu nikdo nebavil, protože byli považováni za „neřád“, kterým je třeba manipulovat a tím jej přiblížit obrazu svému. Tento zákon sám sebe a své tvůrce usvědčuje z popírání rovnoprávnosti všech osob.⁶

Za druhé světové války nabralo řešení takzvané cikánské otázky ještě horší obrátky. Československo bylo rozděleno na Německou říši okupovaný „Protektorát Čechy a Morava“ a reakční „Slovenský štát“, kterým si Slováci zajistili ochranu Německa a zároveň se stali jeho vojenským spojencem. Situace na obou územích se tedy vyvíjela odlišně. Na území Protektorátu došla perzekuce Romů až k jejich takřka úplnému vyvraždění:

Z původního etnika, které se skládalo z 6500 protektorátních Romů a nejméně 3000 sudetských Sintů a Romů, se vrátilo do osvobozené vlasti pouze 583 bývalých romských vězňů." (Nečas

1999:přebal) Ve Slovenském štátu se zase proti Romům uplatňovala taková opatření, která je izolovala od okolní společnosti, uvrhovala do nesnesitelných životních podmínek a

⁶ Zákon č. 117/27 Sb. z 15.7.1927 o potulných cikánech byl definitivně zrušen až v roce 1950. Do té doby byly mnohé jeho diskriminační články pouze nahrazovány novějšími nařízeními, nikoliv plně odstraňovány. Byť se tedy může zdát, že život tradičně sedentarizovaných slovenských Romů, z jejichž řad pocházejí mí informátoři, neovlivnil, není tomu tak, neboť první z nich začali území bývalých Sudet osidlovat hned po druhé světové válce. Zákon tehdy stále platil a příslušníci majority, kteří k tomu měli moc, mohli těchto nařízení zneužít pod záminkou „kočovného“ způsobu života Cikánů.

často vůči nim podněcovala násilí. Romské děti například nesměly chodit do školy, do obcí mohli Romové chodit jen v určitý čas, romští muži a posléze celé rodiny byly posílány do pracovních táborů - tamější otřesné hygienické podmínky mnoho lidí nepřežilo. Situace gradovala na konci druhé světové války, kdy řešení „cikánské otázky“ začalo prokazatelně směřovat k fyzické likvidaci Romů.⁷ Druhá světová válka přerušila mnohde slibně se rozvíjející symbiózu Romů a Neromů. Romy, kteří přežili, vrátila na okraj společnosti, aby později jejich nechtěný způsob života majoritní společnost používala jako záminku k tak radikálním opatřením, jako bylo i rozdělování romských rodin za účelem asimilace budoucích romských generací.

V roce 1958 pak Ministerstvo školství a kultury vydalo směrnice o výchově a vyučování romských dětí, které mimo dalšího mluvily o „*umístování romských dětí v mateřských školách a v družinách mládeže, případně o jejich zařazování do dětských domovů a rozmístování do povolání*“. (Nečas 1997:80)

Pokud se v zákonech píše jen tak mimoděk o tom, že romské děti budou odebírány z rodin, zařazovány do dětských domovů, náhradních (míněno necikánských) rodin, či rozmístovány do povolání, ale nepíše se, z jakých důvodů, za jakých okolností, není těžké udělat si představu o politice státu, ať už toho považovaného za demokratický nebo toho totalitního.

A jak vyplývá z výpovědí generace, která dobu před dvaceti a více lety dobře pamatuje, bylo tehdy opravdu běžné, že

⁷ Podrobněji viz např.:

Davidová, Eva: *Poválečný vývoj a osudy Romů v letech 1945 - 1989* IN: Černobílý život, Gallery, Praha 2000, s. 67

Nečas, Ctibor: *Holocaust českých Romů*, Prostor, Praha 1999 ISBN 80-7260-022-2

Nečas, Ctibor: *Pronásledování Cikánů v období Slovenského státu* IN: Slovenský národopis 1/36/1988, VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1988, s. 126

sociální pracovníci doporučovali umístění romských dětí do dětských domovů pod záminkou špatných materiálních podmínek, a ty často byly násilím odváděny z rodin.⁸ Prostředí dětského domova, které je po mnoha stránkách značně deprimující pro všechny děti, však bylo pro to romské mnohem horší i z toho důvodu, že se ocitlo někde, kde není přijímáno pro svůj romský původ a zároveň ztrácí to, co jej spojuje „s jeho lidmi“. Dítě po nějaké době neví, kam patří, mimo jiné proto, jak parafrázuje Lucie Pelikánová ve své bakalářské práci jednu ze svých respondentek: „(...) , protože Romové děti vychované jako „bílé“ nepřijímají.“ (Pelikánová 2008:37). Obdobnou myšlenku vyjádřila i má informátorka Erika, která v současnosti dělá také terénní pracovníci: „Já říkám, ty děti, které tam vyrostly, ty nejsou ani ryba ani rak. To není ani Rom ani gádžo prostě...“

2. 3. Současná právní úprava péče o dítě

2.3.1. Na mezinárodním poli

a) „Dne 20. listopadu 1989 byla v New Yorku přijata Úmluva o právech dítěte. Jménem České a Slovenské Federativní Republiky byla Úmluva podepsána v New Yorku dne 30. září 1990.

(...) Úmluva vstoupila v obecnou platnost na základě svého článku

⁸ Pro ilustraci uvádím případ, který mému spolužákovi vyprávěla jeho respondentka z jednoho západočeského města: Tato žena žila se svým mužem a dvěma dětmi v domku přímo na hřbitově (obec pro ně údajně neměla být). Muže kvůli fyzickému konfliktu s Neromy zavřeli na rok do vězení. Velmi rychle se u nich doma objevila sociální pracovnice v doprovodu neromské sousedky a obě děti rozhodla předat do ústavní péče. Matka dětí se tomu snažila zabránit a dožadovala se odpovědi, proč po sedmi letech, kdy nikomu nevadilo, že žijí na hřbitově, najednou nejsou podmínky pro děti vyhovující. Sociální pracovnice na to reagovala tím, že s sebou přivedla policisty a ti matce děti doslova tahali z rukou a nosili je do auta. Žena tehdy byla v pokročilém stádiu těhotenství, a tak se nemohla příliš bránit, ale alespoň – jak ráda vzpomíná – utrhala té dámě ze sociálního odboru knoflíčky z blůzy. Tím ovšem celý případ neskončil. Stejná žena, která „zařídila“ odebrání dětí, na správných místech řekla, že má tato Romka moc dětí a že jí jistě nebude vadit, když se jedno dá k adopci. Matka dětí bohužel podepsala dokument, o němž jí bylo řečeno, že na jeho základě dostane syna zpět, aniž by věděla, že právě tím se dítěte vzdává. Synovi tehdy byl rok, od té doby ho neviděla.

49 odst.1 dnem 2. září 1990." O náhradní péči zde pro naše účely pojednává především článek 20:

Dítě dočasně nebo trvale zbavené svého rodinného prostředí nebo dítě, které ve svém vlastním zájmu nemůže být ponecháno v tomto prostředí, má právo na zvláštní ochranu a pomoc poskytnou státem

Stát, kterým smluvní stranou úmluvy, zabezpečí takovému dítěti v souladu se svým vnitrostátním zákonodárstvím náhradní péči.

*Tato péče může mezi jiným zahrnovat předání do výchovy, institut "kafala" podle islámského práva, osvojení a v nutných případech umístění do vhodného zařízení péče o děti. **Při volbě řešení je nutno brát potřebný ohled na žádoucí kontinuitu ve výchově dítěte a na jeho etnický, náboženský, kulturní a jazykový původ.***

(Úmluva o právech dítěte, OSN - New York 1989)

2.3.2. V České republice

V České republice je zásadním dokumentem, upravujícím (mimo jiné) náhradní péči o dítě, Zákon o rodině, který píše:

*„(...) Vyžaduje-li to zájem dítěte, může soud svěřit dítě do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče, jestliže tato osoba poskytuje záruku jeho řádné výchovy a se svěřením dítěte souhlasí. **Při výběru vhodné osoby dá soud přednost zpravidla příbuznému dítěti.**“ (zvýraznila JS) (§ 45 zákona o rodině 94/1963 Sb. v platném znění)*

V obou případech zaznamenáváme v oblasti náhradní péče zásadní obrat oproti minulosti. Místo asimilačních tendencí je nyní trendem udržet dítěti spojení s jeho kulturou a především snažit se jej ponechat v péči příbuzných. Podaří-li se to, je pro dítě odloučení od rodičů mnohem menším šokem, jeho

následky jej nepoznamenají ztrátou identity a pocitu kulturní příslušnosti a v důsledku toho všeho ani úbytkem sebevědomí.

3. NĚKOLIK PŘÍKLADŮ Z TERÉNU

3.1. Výběr informátorů

Své informátory jsem oslovila na základě doporučení. Stačilo se před několika lidmi zmínit, o čem svoji práci píší. I tato vstřícnost dokazuje, že jde u Romů o jev velmi běžný a navíc netabuizovaný. Právě moji romští spolužáci, když jsem se ptala, jestli jimi doporučeným osvojencům nebude vadit, že se jich budu vyptávat na takovou citlivou věc, mě jako první přesvědčovali, že ne.

První mojí informátorkou byla neromská terénní pracovníce ze středně velkého města, kde žije početná romská komunita. Osobní setkání s ní se bohužel nakonec neuskutečnilo, ale pohovořily jsme si o jejích zkušenostech alespoň po telefonu. Později jsem od své informátorky Eriky, která dělá také terénní pracovníci, dostala příslib rozhovoru s její kolegyní, jež má dlouholeté a pestré zkušenosti s osvojováním romských dětí. Byť se mi Erika snažila pomoci, příležitost uskutečnit tento rozhovor zhatila její otevřená žádost o něj: Eričina kolegyně dostala od své nadřízené zákaz se se mnou o svých klientech bavit. Důvodem k tomu je současný důraz kladený na ochranu osobních dat a zachování anonymity a tím pádem také snaha udržet si získanou důvěru klientů. A proto, byť mým úmyslem rozhodně nebylo zveřejňovat k získaným příběhům citlivé informace, je možné, že první mnou oslovená terénní pracovníce se dostala do obdobné situace, a tak - přestože po telefonu se mnou téma probírala ochotně a byla dokonce svolná mne zavést za vybranými klienty - mi osobní setkání (pod jinou záminkou) odřekla s tím, že až se situace zlepší, ozve se. K tomu však již nedošlo. I tak se mi od ní podařilo získat širší pohled na téma, protože se během své praxe mohla setkat s vícero modely náhradní péče o romské děti, zejména pak

jejími příčinami. Cenné informace mi následně poskytla také právě Erika.

Zkušenost s velkou opatrností v oblasti terénní práce mi potvrdila, že Neromové, respektive neromské instituce, hledí na problematiku náhradní péče očima svýma, nikoliv romskýmá.

Za jádro své práce považuji pohled lidí, Romů, kteří sami náhradní péčí prošli. Obrátila jsem se proto (vždy na základě doporučení) na čtyři generace osvojeců, se kterými jsem uskutečnila jeden či více rozhovorů. Kromě nich jsem získala další příklady osvojení romského dítěte jinými Romy od spolužáků, kolegů, známých a z literatury. Jelikož se jedná o běžný jev, každý z oslovených si alespoň na jeden takový případ vzpomněl a ani v literatuře nebylo nutné pátrat dlouho. I ona totiž byla inspirací při volbě tématu práce. Příběhy vyslechnuté od dalších informátorů nezařazuji za shrnutím svých stěžejních zdrojů, nýbrž se objevují u skutečností, na které chci poukázat, doložit je.

3.2. Čtyři generace osvojeců

3.2.1. Vlasta

Šedesátník, narozen na východním Slovensku, od konce osmdesátých let žije v Praze, vychován babičkou z matčiny strany. Rozhovor o jeho životě v náhradní péči jsme vedli o samotě, avšak Vlasta byl přítomen u mých rozhovorů s dalšími dvěma osvojenci. Místy rozhovor probíhal v romštině.

S Vlastou jsem uskutečnila vůbec první cílený rozhovor na téma romských dětí v náhradní péči. Byl vůči mně velmi vstřícný a otevřený a hned se nabídnul, že mě zavede i za dalšími dvěma rodinami, které se ujaly potřebného dítěte. Návštěv byl vždy přítomen se mnou a do rozhovorů vnášel své vlastní myšlenky,

které mě zpětně při poslechu nahrávek přiváděly na další dotazy. Sešla jsem se pak s Vlastou ještě jednou, o samotě, a některé věci si ujasnila. Mé poznatky z rozhovorů s ním jsou tak kompilátem z několika sezení. Mohla jsem si díky tomu ověřit, že Vlasta své názory nemění, že jeho první výroky nebyly jen snahou rychle mi odpovědět a že nad danými věcmi sám již dříve přemýšlel.

Vlasta nyní žije v jedné nejmenované pražské části, ale nejvíce známých má v jiné, kam, kdykoliv může, přijíždí za tou či onou rodinou na návštěvu. Místním lidem je dobře znám, neboť patří mezi pro-romsky angažované osoby. A opravdu, kdykoliv jsme si šli k někomu popovídat, hned se mu všichni zúčastněni svěřovali se svými problémy a on vymýšlel, jak je řešit. Z tohoto každodenního života s Romy pochází i mnoho cenných zkušeností, jež mi vyprávěl. Vlastovi tedy patří velký dík za podporu při psaní této práce.

Vlasta se narodil koncem čtyřicátých let na východním Slovensku. Jeho maminka měla celkem tři děti, samé chlapce: v osmnácti Jana, ve třidvaceti Vladimíra a ve dvaceti osmi Vlastu. Každý z chlapců měl jiného otce, žádný s nimi však nežil, a tak ani příbuzenské vazby z těchto stran neexistují. Vlastova maminka od mládí hodně pracovala, byla živitelkou rodiny. Proto Vlasta i jeho dva bratři vyrůstali s babičkou a dědečkem. Maminka s nimi sice bydlela ve společné domácnosti, ale šest dní v týdnu chodila do práce. Protože měla vícero zaměstnání a jedním z nich bylo pasení koz místnímu sedlákovi, mohla s sebou alespoň sem vždy brát právě to dítě, které ještě kojila. Veškerou ostatní péči a výchovu zastávali babička a dědeček, matka dětí se v tomto směru neangažovala, respektive do výchovy nezasahovala. Vlasta pravil, že „maminka byla takový živitel-pozorovatel“. Právě nebo mimo jiné i proto, že na bedrech Vlastovy maminky leželo materiální zabezpečení celé

této rodiny, jí její syn nikdy nezazlíval, že se dětem nevěnovala. Navíc, Vlasta k babičce vždy tíhnul: „*Mě vždycky táhlo srdce k babičce.*“ Nutno také podotknout, že ještě v poměrně nedávných časech nebylo ani mezi gádži hlavním úkolem si s dětmi povídat a hrát, rozvíjet je, jak je rodičům přisuzováno dnes, nýbrž bylo třeba sebe a své potomky uživit.

Když bylo Vlastovi zhruba dvanáct let (vzpomíná si, že ještě chodil na základní školu), babička i dědeček zemřeli. Vlastovi sourozenci již byli soběstační, nejstarší Jan si dokonce domů přivedl nevěstu - ta převzala po Vlastově babičce veškeré povinnosti v péči o rodinu. V blízkosti rodiny žila také Vlastova teta. Její muž pracoval jako řidič, takže byl neustále na cestách. Vlasta šel tedy žít k tetě, aby se v noci sama - jen s malými dětmi - v domě nebála. On sám toto období pokaždé prezentoval jako „jedl a přespával jsem tam“. To může být způsobeno tím, že ve dvanácti letech už byl do velké míry soběstačný, téměř dospělý, a proto nepovažuje období strávené u tety za péči, ani s ní už nenavázal takové pouto jako předtím s babičkou. Když jsem však Vlastu upozornila, že se přeci nevracel do původního domu za babičkou a dědečkem, když už nežili, uznal, že u tety vlastně žil, že se o něj starala. Každopádně ale tuto etapu považuje za tehdy potřebné a přechodné řešení. V patnácti odešel do učení do jiného města, a tudíž bydlel v internátu.

Svého otce Vlasta nikdy neviděl. Ten sice věděl, že je Vlasta na světě, ale měl jinde rodinu - byl gádžo - a ani alimenty neplatil. Navíc maminka Vlastovi nechtěla říci, kdo je jeho otec. Vlasta se to dozvěděl, až když trochu povyroستl, od cizí ženy z vesnice. Jeho maminka nebyla nikdy vdaná, protože také otcové Vlastových bratrů měli už závazky jinde.

Po vyučení Vlasta nastoupil do Čech na základní vojenskou

službu a během ní se rozhodl, že u armády zůstane. Nechal se ale přeložit zpět do blízkosti své rodiny. V sedmdesátých letech se oženil, s manželkou přivedli na svět tři děti. V druhé polovině osmdesátých let se přestěhovali do Prahy. Vlastova manželka již nežije, Vlasta bydlí se synem a dcerou.

Poznatky z rozhovoru

Vlasta mi díky svému rozhledu a zkušenostem poskytl informace nejen velmi cenné a přesné, ale zároveň mi vždy zmínil i příběh či poznámku, která mluvila o opačném modelu a potvrdila tak, že nic není jednoznačné, či snad dokonce obecně platné u Romů. Konkrétně viz příklady k jednotlivým otázkám.

Mnoha odpovědi se mi od Vlasty dostalo na otázku po příčinách toho, že se o děti nestarají jejich biologičtí rodiče:

Podle Vlasty je úplně nejčastější příčinou to, že „*Děti dělají děti.*“. Tedy nezralost rodiček k výchově dítěte.

Potvrdil také skutečnost, která obvykle následuje - totiž že nový partner ženy nechce přijmout její děti z předchozího vztahu. Při návštěvě v rodině osmiměsíční Michalky (viz Michalka) například navrhoval Vlasta její babičce, aby o Michalku pečovala natrvalo, ne jen do plnoletosti své dcery Lenky. „*No tak si holku nech na sebe a Lenka se může vdát!*“ Zeptala jsem se ho proto při našem dalším, soukromém rozhovoru, jak to myslel. Vlasta mi vysvětlil, že jinak by se Lenka jen těžko vdávala, protože s dítětem by ji nový partner nechtěl. Vzápětí ale odkázal na známou, kterou si partner vzal i s dvěma dětmi z jejího předchozího vztahu, přičemž ty si s novým partnerem své matky nejsou ani příliš vzdálené věkem.

Mnohem větším překvapením pro mě bylo sdělení, že se Vlasta setkal i s rodinami, které dají dítě do ústavu, protože je postižené. Jak jsem totiž zmínila již v pojednání o romských hodnotách, moje dosavadní zkušenost byla, že postižené dítě

rodina nesvěří do ústavní péče, ale stará se o něj sama. I Vlasta se spolu se synem stará o svoji těžce postiženou dceru. Tato péče je velmi náročná a Vlasta má sám zdravotní potíže, dceru by však za žádnou cenu nechtěl umístit do ústavu. K okolnostem se dostanu v závěru této kapitoly.

Problém, který Vlastu očividně tíží, je prostituce romských žen. Když jsme se bavili o umisťování romských dětí do dětských domovů, Vlasta řekl, že hodně dětí v těchto zařízeních je od Romek-prostitutek: *"Kole čhave, so nane andre vztahos, džan andre ustavos. (...) Savi hiňi paťivali, džal romeste, ta peske kole čhavores... ta pes likerel kole čhavorestar."/Tyhle děti, co nevzešly ze vztahu, jdou do ústavu. (...) (Romka) Která je poctivá, vdá se, tak si to dítě... tak se o to dítě stará.*" Namítla jsem, že to neudělá každá, Vlasta si ale stál za svým: *"No, ale lubňi, so nane muršeha, mindik./Ale poběhllice, co nežije s mužem, vždycky."*

Posléze jsem vyslechla i příklad situace, kdy rodiče dávají děti do domovů přechodně. Vlasta mi vyprávěl o své švagrové, co rodila jedno dítě za druhým a - protože by se nezvládala o novorozeně postarat - vždy jej odložila do dětského domova. Když byl dítěti rok dva, zase si jej vzala zpět. Pouze k jednomu ze svých dětí nikdy vztah nenašla a později jej adoptovali Neromové.

Co si ale Vlasta myslí o výchově romského dítěte Neromy? Takové dítě pak má podle něj obvyklý problém, že neví, kam patří. Jeho rodiče by měli své romské dítě vychovávat poromsku - měli by si koupit romské knížky a mluvit s dítětem o romských dějinách, kultuře, měli by jej brát na koncerty apod. Podle Vlasty je také lepší, když jsou děti ze špatných materiálních podmínek odebrány do dětského domova. A to proto, že takový čin vyvolá u rodičů aktivitu, snahu situaci zlepšit, aby bylo odloučení co nejkratší. V opačném případě jsou prý rodiče laxní a například na shánění práce, které je pro Romy

velmi obtížné, rychle rezignují.

K vlastnímu příběhu jakoby Vlasta neměl moc co říci: nepovažuje jej za nic výjimečného ani potřebného rozebírat. Nabídnul mi ale zajímavé srovnání v čase a místě: Na Slovensku byla v době jeho dětství a mládí situace odlišná, než v Česku - tady asimilační snahy vedly k odebírání romských dětí do dětských domovů, kdežto na Slovensku byli podle jeho slov Romové státu „ukradení“. Žádné sociální pracovníce prý mezi Romy nechodily a romské děti tak nebyly odebírány do dětských domovů, což Vlasta považuje za klad. I jeho hodnocení dnešní situace bylo velmi trefné. Vlasta soudí, že velký vliv na nynější chování Romů má absence sociální kontroly v prostředí velkých měst. Jako příklad můžeme uvést hraní na automatech, kdy - místo aby se daný jedinec bál, že se o jeho nevhodné „zábavě“ všichni dozvědí, a co o něm řeknou - funguje zde cosi jako solidarita: *„Dělají to všichni, a proto na sebe nedonášejí.“*

Na závěr chci dodat, že Vlasta je silně věřící člověk a ve spoustě názorů je konzervativní, zároveň ovšem za celou dobu, co jsme se kvůli mému tématu setkávali, nikoho za jeho chování nesoudil. Byl proto objektivním zprostředkovatelem informací, který, ačkoliv je pro Romy velmi zapálený a (nejen) vzhledem ke své víře se jim snaží pomáhat, nikdy se je nepokoušel v mých očích přilepšovat.

3.2.2. Erika

Padesátnice, narozena na těsně po příchodu rodiny z východního Slovenska do Čech, žila v péči babičky z matčiny strany.

Rozhovor jsme vedly pouze ve dvou a v češtině.

Eričina rodina původně žila v osadě Markušovicích, v okrese Spišská Nová Ves. Pradědeček Eriky byl kovář, ale poměrně brzy zemřel. Naučil svoji dceru, Eričinu babičku, řemeslu. Ta pak

chodila prodávat výrobky po blízkém okolí i do vzdálených obcí. Eričina maminka (říkejme jí Marie) a její bratr tak v podstatě také vyrostli v péči své babičky. Než se Eričina babička přistěhovala do České Třebové, kde Eriky rodina zůstává dodnes, bydlela nějakou dobu také v Opavě. Erika se narodila v padesátých letech, krátce po přistěhování rodiny do Třebové.

Marii bylo teprve osmnáct let, když Eriku čekala. Eričin biologický otec zároveň čekal dítě i s Mariinou nejlepší kamarádkou a s tou nakonec zůstal, takže Marie s dítětem zůstala u rodičů. Marie byla ze dvou dětí - měla ještě bratra (ten již nežije), který byl oblíbenec matky, zatímco ona byla oblíbenkyní svého tatínka. Jenomže tatínek, Eričin dědeček, byl, jak Erika říká „do větru“, a tak s rodinou střídavě chvíli žil a pak se delší chvíli „toulal po světě“. Eričina babička nejenže upřednostňovala bratra, ale zároveň Marii neměla nikdy ráda a dávala jí to neustále najevo. Erika říká: „*Moje babička byla Romka z osady, ta se s ničím nepárala.*“. Marie tedy doma v nepřítomnosti svého otce neměla zastání. Když byly Erice přibližně dva měsíce, Marie od rodiny odešla - částečně pro neshody se svojí matkou, částečně proto, že si našla nového přítele, který se ale matce nelíbil. Marie s ním utekla a její matka ji už zpět nepřijala. Marie ale věděla, že o malou Eričku je dobře postaráno, že nebude strádat. Proto s novým mužem odešla z České Třebové do jiného, poměrně vzdáleného města na Severní Moravě, kde si založili rodinu - měli pak ještě šest dětí. Babička, tehdy čtyřicetiletá, si nechala v péči malou Eričku, osvojila ji úřední cestou a brala na ni alimenty. Tenkrát to bylo cca 50 korun. Marie Eričku zpočátku nevidala, protože bydlela daleko. Když bylo Erice asi pět let, její maminka se se svojí novou rodinou vrátila do České Třebové. Nový Mariin partner ale Eriku nechtěl, jako mnoho jiných Romů nepřijal dítě od jiného muže. Tak se Marie snažila alespoň chodit za dcerou domů. Nebylo to jednoduché:

jak jsem již uvedla, její matka ji neměla ráda, slušně řečeno ji nazývala ženou lehkých mravů. A Erika to po babičce, svojí velké autoritě a vzoru opakovala. Marie to tedy neměla vůbec lehké, protože její muž nechtěl, aby za Erikou chodila, a když tak učinila, potýkala se ještě s nevolí své vlastní matky.

Erika ale říká, že byla celou dobu velmi šťastné, rozmazlované dítě, kterému nic nescházelo. Všude měla přednost, všichni si ji dodnes pamatují a rádi vzpomínají na její babičku.

Z Eričina vyprávění se zdá, že sociální pracovnice, která tehdy chodila každý měsíc na kontrolu do rodin s osvojenými dětmi, se k Erice a její babičce chodila spíše kochat.

S babičkou Erika žila zhruba do dvaceti let. V devatenácti se provdala, pak měla první dítě, ale než dostali s manželem přidělený byt, žili u Eričiny babičky. Dnes se Erika vidá se svými nevlastními sourozenci z matčiny strany (ze strany otce také nějaké má, ale nestýkají se) a mají se moc rádi, i když vztahy navázali až v dospělosti. Také s maminkou má Erika dobrý vztah.

V současnosti Erika pracuje jako terénní pracovník v romské lokalitě poblíž města, kde žije. Pomáhá tedy Romům a setkává se i s případy různých forem náhradní péče o jejich děti. Rozhovor s ní měl pro mě proto velký význam, protože dnešní situaci hodnotí z pohledu člověka, který sám danou věc prožil v minulosti - má srovnání a neposuzuje nic, s čím by neměla zkušenost.

Poznatky z rozhovoru:

Erika to, že nevyrostla s biologickou matkou, vůbec necítí jako křivdu. Naopak, naprosto otevřeně přiznává, že byla šťastné dítě, kterému nic nechybělo, že měla babičku moc ráda. Říkala jí „babi“, mamince „mami“. Co si pamatuje, vždy věděla,

že ji vychovává babička, nikoliv matka. Ptala jsem se, zda třeba ani jako malinké dítě neříkala automaticky nejbližší ženské osobě, která o ni nepřetržitě pečuje (zatímco maminku vůbec nevidala), „mami“, ale Erika si z té doby nic nepamatuje a babička už nežije. Podle mého názoru se Eričina babička sama označovala za babičku, když o sobě hovořila, a dítě si toto oslovení osvojilo. Když pak začalo chápat významy příbuzenských termínů, vědělo, že není vychováváno matkou. O té doma také běžně hovořili. I z toho je patrné, že nikdo necítil potřebu před dítětem zastírat, že nevyrůstá s matkou. Erika toto tvrzení považuje za všeobecný fakt: *„Když se někdo ujme dítěte, tak ono to ví, protože v tom už vyrůstá. Není to tak, že by se mu o tom v určité době řeklo.“* Samozřejmě se ale také jedná o to, že u dítěte, které vyrůstá u příbuzných a ne u „cizích“ lidí, by se věc tajila komplikovaně. Už jen proto, že Romové žijí mnohem více pospolitě, udržují častý kontakt.

Eričina maminka, jak již bylo zmíněno výše, také spolu se svým bratrem vyrostla u babičky. Erika na tomto jevu nevidí nic špatného: *„Beru to úplně normálně“. (...) Prostě u Romů to je jinak.“*

Erika své matce nic nezazlívá. Zareagovala jsem zmíenkou o tom, že Franta, další z mých respondentů, matku otevřeně odmítá, nechce se s ní vidat, nezajímá ho, jak se má, a sotva ví, kde žije. Erika mi na to řekla:

„Tak to ne, my máme s mamkou skvělý vztah, protože jako jediná z jejích dětí jsem „do naší rodiny“. A přidala příběh na objasnění toho, proč chápe, jak to měla maminka těžké:

„Maminka mi potají po babičce poslala k Vánocům svetr, její muž se to dozvěděl, strašně jí za to nadával, začal ji bít a, když se bránila, prorazila rukama skleněnou výplň dveří a prořízla si na nich žíly. Dost si kvůli mně vytrpěla.“

Zeptala jsem se, zda je to častý jev, že romští muži nepřijmou dítě od jiného muže: „*Myslím si, že ano. Hodně častý.*“

Čím to může být? „*No, prostě to jsou Roma.*“ (Roma = v romštině Romové)

Zeptala jsem se, proč taková romská matka nezůstane se svým dítětem: „*Kvůli němu, aby s nimi netrpělo.*“ A proč nedá dítěti přednost před mužem? Proč nezůstane s ním třeba u své rodiny? „*Žádná nechce být svobodná matka. Každá ženská, i starší, chce někoho. Nikdo nechce být sám. A když ví, že tomu děcku bude u jeho prarodičů dobře, to dítě že nebude trpět... (...) Ale oni to neberou jako něco špatného! Oni vědí, že to dítě dávají do toho nejlepšího, že jo? (...) Necítí to jako provinění. Citové vazby, ty prostě fungují.*“ Zde lze usuzovat, že na pokrevní vazby Romové opravdu věří, že pro ně mají velkou váhu. Od Eriky také pochází příběh o chlapci, který se osmnáct let neviděl s vlastním otcem (viz kapitola 4.1.2.). Jedná se o vnuka Eričina bratra. Z něj je patrná i snaha vazby podpořit, aby vytrvaly – ukazování fotek, vyprávění o rodiči.

Nelitovala Erika někdy, že není s maminkou? „*Ne, tak když je člověk malé dítě, tak si tu maminku tak představuje, že, ale já byla už v deseti dospělá. Já to všechno chápala!*“ A opět dodává, jak se měla s babičkou dobře.

Po uskutečnění rozhovoru a pročitání poznámek k němu jsem si všimla, že se vždy mluví pouze o ženách jako nových opatrovatelkách přijatých dětí. Zeptala jsem se tedy, zda se snad dědečkové neúčastní rozhodování o tom, zda dítě přijmout, či ne. Byla jsem vyvedena z omylu větou, která by mohla vystihovat jádro věci: „*Ne, to oni se o tom nebavili vůbec, to je samozřejmost.*“ (Že si dítě vezmou k sobě.)

Erika sama se prý zhruba čtyřikrát ocitla v dětském domově – vždy ale jen dočasně, když babička byla nemocná. Babička ji v takovém případě navštěvovala, nebo si Eričku brala na

víkendy domů, pokud to bylo možné. Dědeček, jak již bylo zmíněno výše, byl po většinu času „ve světě“, zbytek rodiny daleko a jediná Marie, Eričina matka, která bydlela v témže městě, si Eričku domů přivést nemohla. Každopádně mi případ, kdy děti na krátký čas žijí v dětském domově, nezněl neobvykle, neboť jsem se setkala opakovaně (z vyprávění) s příklady, kdy rodina mající hodně dětí a špatné materiální podmínky, umisťovala jedno dvě děti do dětského domova – většinou na zimu. Erika o takové rodině neslyšela, ale setkává se s tím, že třeba na dva měsíce po narození miminka do kojeneckého ústavu umístěna jsou, protože rodiče „... shánějí bydlení a tak. (...) Ale když je tomu dítěti už třeba rok, tak to nikdo neudělá.“ Zeptala jsem se Eriky, proč rodiče také v těchto případech nedávají své potomky do péče příbuzným, a dostalo se mi velmi logické odpovědi. Dnes totiž mají „všichni“ Romové finanční potíže, velké dluhy⁹, takže „pověsit jim další dítě na krk“ by nic nevyřešilo. V souvislosti s umisťováním novorozeňat na přechodnou dobu do kojeneckých ústavů mi vyvstala otázka, za jak důležité považují romské matky kojení. V dnešní době je na něj totiž kladen důraz coby na proces podporující imunitu dítěte a především upevňující jeho vztah s matkou. „To asi moc neřeší. Některé ženy kojí dlouho, ale většinou se snaží toho zbavit brzy, protože kouří.“

Erika při své práci v terénu poznala i Romku, která se ujala dítěte své kamarádky poté, co ta zemřela. Tyto případy jsou v poměru k převzetí péče příbuznými v menšině, ale stávají se. Dítě nemělo otce ani další sourozence, žena měla k němu nejbližší prostorově a především citově, a takto mu jeho situaci velmi ulehčila.

⁹ Nemohu nezminít úvěrové společnosti, které se mezi chudými lidmi rozmáhají ve velkém a jejich chudobu prohlubují ve vlastní prospěch – troufám si je označit za jakýsi nový, legální druh lichvy.

Využila jsem možnosti vyslechnout od Eriky srovnání dnešních a dřívějších praktik v umisťování dětí do náhradní péče v rámci rodiny či komunity: „Dneska to jde, ale dřív to asi bylo těžké, ta administrativa: dřív to lidi (rozuměj Neromové) nechtěli, šoupli každé (romské) dítě do děcáku. „Jednou (dětí) nešly do školy a už to bylo.“ A proč Erika myslí, že to tak je? „Dřív byly špatné podmínky a to nešlo se bránit: 'My je máme rádi, my se o ně budeme starat.' Tam to bylo prostě dané tím, jaký měli ti lidé byt!“ Ze své práce a styků se sociálními pracovníci usuzuje, že to byla politika: „Přitom všichni chodili do práce. To dřív nešlo, aby nechodili. (...) Prostě to bylo nařízení. (...) Dneska se snaží, aby ta děcka byla co nejvíc (doma), i když tam nejsou nejlepší podmínky.“ Jak je vidět, Erika je velkým odpůrcem dětských domovů. „Já říkám, ty, které tam vyrostly, ty nejsou ani ryba ani rak. To není ani Rom ani gádžo prostě... (...) Zním spoustu dětí, co vyrostly v domově, a myslím si, že jsou si s rodinou odcizené.“ Přesto na otázku, co si Erika myslí o volbě mezi umístěním romského (jako i jiného) dítěte do dětského domova a jeho ponecháním ve špatných materiálních podmínkách s mizivou nadějí na zlepšení, nedokáže s jistotou odpovědět: „Nemám ponětí, i když to řeším každý druhý den. Nemůžu na to odpovědět. Ale myslím si, že když ty děti jsou odebrány a poslány do dětského domova, tak přijdou o víc. Přijdou o tu identitu, o to, že když pak jsou dospělé, nevědí, kam patří. Pokud to dítě není týrané, zneužívané, tak je pro něj pořád lepší, když bude v bídě doma.“

A co tedy Erika pokládá za současné nejčastější příčiny přebírání péče o romské děti jinou osobou? „No, nějaká nefunkčnost, že? Alkohol, vězení...“. Co migrace? „Ano, toho je poslední dobou hodně.“ Následoval právě příběh o Eričině synovci, jenž před osmnácti lety emigroval do Kanady a nechal syna na starosti svým rodičům. Maminka chlapce s rodinou

nežila a neprojevila o něj zájem, ani poté, co se dozvěděla, že jeho otec odjel. Z Eričiny řeči je cítit, že tato žena není v její rodině příliš vážena a že se o ní nechce bavit. Chlapec si tedy udržel vztah s otcem, který žije celý jeho život za oceánem, kdežto s matkou se nestýká.

3.2.3. Franta

25 let, narozen na východním Slovensku, od šesti let žije v Praze, vyrostl v péči babičky z matčiny strany. U rozhovoru přítomno více lidí, zapojili se: babička Hedvika (Franta k ní má ovšem vztah jako k matce a také ji tak oslovuje), Hedvičina dcera Alena (Franta s ní část života vyrůstal - tedy ji pokládá spíše za sestru než za tetu), Alenin manžel Marek a Vlasta (viz Vlasta). (Frantova babička mluví romsky a slovensky, případně kombinací obou jazyků - její výpovědi jsou místy hůře srozumitelné, budu je tedy v takových případech převádět do češtiny.)

Rozhovor s Frantou a jeho babičkou Hedvikou jsem uskutečnila jako druhý v pořadí, avšak zároveň první s pro mě do té doby cizími lidmi. Přítomen rozhovoru byl také Vlasta (viz kapitola "Vlasta"), který mě za rodinou zavedl. Kromě nás čtyř bylo v bytě mnoho dalších lidí - členů rodiny, sousedů, kamarádů dětí. Bylo právě Velikonoční pondělí a dveře byly otevřené. Osazenstvo se průběžně obměňovalo. Ostatní zúčastněné proto uvedu pouze v případě, že je budu citovat. Byl to tedy právě tento rozhovor, kde jsem prvně zjistila, že okolo tématu náhradní péče nemusím "chodit po špičkách". Kromě toho, že se nikdo neostýchal o těchto věcech bavit před několika více či méně blízkými lidmi, mi samotný Franta na upozornění, že kdyby mu některé mé otázky byly nepříjemné, má mě zarazit, řekl: *"Ne, to já to vyprávím každému."*

Než nastíním Frantův příběh, je třeba poznamenat, že posloupnost událostí v něm mohla být ve skutečnosti trochu

odlišná. Nepovažovala jsem však pro své téma za nezbytné nutit své informátory, aby lovili v paměti jejich přesný sled. Vzhledem k tomu, že se Frantův příběh odehrál poměrně dávno, Franta tehdy sotva přišel na svět a jeho babičce dnes už tak přesně neslouží paměť, pravděpodobně by se nám to stejně nepodařilo. Věřím, že tyto drobné (!) časové nesrovnalosti celkový obraz neovlivnily.

Franta se narodil před pětadvaceti lety na východním Slovensku. Jeho otci bylo patnáct let, matce patnáct či šestnáct. Údajně už tehdy pila a Frantův otec se s ní kvůli tomu pořád hádal, až nakonec, když bylo Frantovi zhruba pět měsíců, odešel. Rovnou z porodnice šel Franta do péče babičky z matčiny strany, Hedviky. Právě ona mu vybrala jméno (po otci) i přezdívku (tu zde kvůli zachování anonymity nebudu uvádět). Kromě Franty měla Hedvika dočasně v péči ještě Frantovu o rok mladší sestru, jeho bratra si vzal k sobě otec dětí. Úřední cestou byl Franta babičce svěřen zhruba do roka. Hedvika mi vyprávěla, že jí Frantu *"priniesli rovno zo sanitky"*. Sociální pracovníce se prý byla podívat v místě bydliště jeho rodičů (v osadě) a rozhodla, že jej tam nenechá žít. Hedvika bydlela v panelovém domě v Humenném v mnohem lepších podmínkách, a tak ho přivezli jí. Takto jednoduché to samozřejmě asi nebylo. Zeptala jsem se tedy, zda byla Hedvika s dcerou domluvená, že Franta půjde k ní: *"Ona řekla, že prozatím bude u mě a pak si ho vezme k sobě. Jenže to trvalo dva roky a já jí ho pak už nedala. Měla jsem pět dcer a žádného syna, tak jsem ho už nedala."*

Když bylo Frantovi šest, rozhodla se Hedvika odejít do Prahy, kde již žilo několik příbuzných. Frantovu sestru, kterou také měla v péči, *"vrátila"* své dceři (dceru s sebou do Česka vzít nechtěla): *"Já jsem je nechala tam, na, starej se. No ale Frantu jsem nedala."* Do první třídy Franta chodil ještě na

Slovensku, v docházce pak pokračoval v Česku. I přes dlouhou dobu pobytu v Česku rodina pod pojmem "doma" miní Slovensko. Když se mluvilo o tom, že tam jeli za příbuznými, jak Franta, tak Hedvika řekli "domů". Např.:

Franta: *"Teď jsem byl taky nedávno doma."*

A doma říkáš, že je tam? (na Slovensku)

Franta: *"No."*

Ale dlouho už tam nežiješ.

Vlasta: *"Doma je tam, kde je máma a táta, víš?"*

Ale pro Frantu je máma babička, ne?

Franta: *"Babička ale říká doma o Slovensku."*

Dnes má Franta vlastní rodinu, ve dvaceti letech se oženil s romskou dívkou, rodilou v Praze, mají čtyřletého syna a v současné době čekají druhé dítě.

Poznatky z rozhovoru:

Zajímala jsem se, zda Franta udržuje nějaké kontakty s biologickými rodiči.

"K tátovi jezdím, ale k mámě ne."

Nikdy jste se nestýkali?

"Stýkali jsme se s mámou, ale není to furt ono. Máma jako kdyby nebyla. (...) Máma mě chtěla dát do ústavu a babička si mě vzala do opatěry. (...) Ona furt chlastala, ona furt courala a o mě se vůbec nechtěla starat. Nebyla na to připravená."

(...) A bavil ses s ní o tom někdy?

"Ne."

Nezeptal ses jí někdy, jak to bylo a proč, jestli toho nelituje?

"Ne."

(...) A ty toho nelituješ?

"Nelituju. Protože vím, že kdybych s ní zůstal, tak bych byl v bídě, byl bych po ústavech. Tady jsem u babičky, i do školy

jsem chodil."

Zbytek rodiny s Frantovou biologickou matkou neudrhuje kontakt vůbec. Zeptala jsem se tedy Hedviky, zda měla své dceři za zlé, že opustila dítě: *"Ne, ona neměla ráda děti, vůbec je nechtěla."*

Na Slovensko jel Franta poprvé od té doby, co se přestěhoval s babičkou do Česka, ve čtrnácti letech. Tehdy se prvně viděl s otcem a bratrem. Sám otce vypátral a navštívil. Nejdříve byl v šoku, jak otec žije chudobně (v osadě), neměli si ani moc co říci. Dnes s ním ale - narozdíl od matky - udržuje alespoň občasný kontakt. Frantův otec po rozchodu s jeho matkou založil novou rodinu, ze které vzešlo dalších devět dětí. *"S tátou je to v pohodě, pohostí mě... Bráchové a sestry nevlastní jsou taky fajn. Oni tady ale ještě nebyli."*

S matkou, jak jsem již zmínila, se Franta nestýká: *"Občas tam zajdu, ale teďka, jak jsem byl doma, tak jsem za ní ani nešel. Nemáme si co říct."* Zeptala jsem se tedy ještě, jestli cítí, že je mu ta osoba nějak blízká: *"Já tam jezdím za ségrou, když už. A ségra s mámou vyrostla v pohodě. Mára se s tím pak už smířila, že se musí o rodinu postarat."* Když přišla řeč na to, zda má maminka nějakého partnera, dostalo se mi poněkud rozporuplné odpovědi: *"Mára je sama. Mezitím někoho měla, ale teď je sama."*

Se sestrou se o mámě nebavíte?

"Já o ní nemluvíím vůbec."

Nemáš zájem?

"Ne."

Pokud však je informace o matčině vztazích aktuální, znamená to, že úplný nezájem z Frantovy strany nepanuje. Zatímco ostatní otázky z mé strany bral s úplným klidem, v případě matky mírně zneklidněl. Mohu-li soudit, úplně lhostejná mu není.

Roli matky ve Frantově životě hraje rozhodně Hedvika. Kdykoliv na ni volá, volá "Mamo!".

Všichni v okolí nicméně vědí, že je jeho babička.

Dále jsem Frantovi položila několik hypotetických otázek. (odpovídali ale také někteří další zúčastnění)

Franto, už jsi slyšel či uvažoval o důvodech, proč Romové dávají děti do ústavu nebo příbuzným?

Franta: *"No, nechtěj se o ně starat třeba. Nebo nemůžou."*

Ujasnili jsme si, že nad tím Franta zatím neměl důvod přemýšlet. Zkusila jsem tudíž jako příklad drogy a automaty a ukázalo se, že v současné době se mezi místními Romy rozmáhá heroin:

Franta: *"To dělaj ted' všichni Cigáni."*

Marek (manžel Frantovy sestry, respektive Hedvičiny biologické dcery): *"Ale to dělají až ted' po revoluci. Před revolucí to nedělali."*

Franta: *"Oni si to třeba jdou s dětma koupit. To už je tady normální, v Praze."*

A když je pak romské dítě odebráno z rodiny a ujmou se jej gádžové, jak to má s identitou - je Rom, nebo ne?

Franta: *"Nechová se jako Rom, chová se jako gádžo. Považuje se za gádže."*

Marek: *"Ale i tak se může na ty své rodiče vykašlat a jít za Romama."*

Vlasta se přidal, že zná jednoho Roma, co měl "gádžovskou kulturu", ale chtěl být Rom - jenže Romové ho nepřijali. *"Má to pak těžší."*

Následovala debata Vlasty, Franty a Marka o tom, kdo je vlastně Rom. Všichni tři se shodli, že nezáleží, zda daný člověk mluví romsky, chová se tak, nebo vypadá, ale že Roma poznají, a pak je to tudíž Rom.

Je to ospravedlnitelné, že se maminka nepostará o dítě/děti?

Franta: *"Nemaj z čeho, nevědí jak, jsou mladý. Ono to je hezký, udělat dítě, ale o to dítě se taky člověk musí postarat."* Franta velmi kriticky ohodnotil odkládání dětí do babyboxu.

No a není to lepší, než kdyby šli na potrat, nebo ho pak někde odložili?

Franta: *"Když člověk jde na ten potrat, tak to je hřích."*

Alena (biologická dcera Hedviky): *"No dobře, ale furt je to lepší, než aby to dítě hodili někam do popelnice."*

Franta: *"No dobře, ale to dítě je hřích, protože Bůh to vidí. (...) ... a pak jsou i nějaký problémy s tím, že třeba nemůže znova otěhotnět."*

K mému překvapení si Hedvika při otázce, zda viděla víc rodin, které převzaly péči o dítě někoho jiného, vzpomněla jen na případ, kdy nějaká paní porodila a odložila dítě, které si pak vzali gádžové.

3.2.4. Michalka

9 měsíců, narozena v Praze, pro nízký věk biologické matky Lenky je dočasně v opatrovnictví babičky Diany. Rozhovoru se kromě těchto tří a tazatelky účastnil také Vlasta (viz Vlasta)

Michalčin případ se od ostatních liší. Narodila se v září roku 2007 a je tak nejmladším osvojencem v mém šetření informátorkou. Na návštěvě v její rodině jsem byla v květnu 2008, tedy v době, kdy Michalka začala za pomoci dospělých jakž takž chodit. Hlavním respondentem tudíž vzhledem ke svému nízkému věku být nemohla, nicméně i z jejího chování se dalo něco vyčíst. V Michalčině případě, na rozdíl od ostatních, kdy jsem se bavila především s osvojenými dětmi, byla mojí hlavní informátorkou její babička Diana. U rozhovoru nebyl přítomen dědeček Michalky, otec Lenky, ale mužské pokolení v tomto

případě zastupoval můj kamarád Vlasta, který mě za rodinou přivedl. Sám byl také vychován babičkou. (viz Vlasta)

Když se Michalka narodila, bylo její mamince Lence čerstvých šestnáct let. Lenka přišla do jiného stavu ještě na základní škole, a sice velmi nešťastným způsobem, který zde nebudu zveřejňovat. Ani já jsem se zřejmě nedozvěděla přesnou verzi této události. Otce Michalky proto do případu nadále zahrnovat nebudu. Lenka údajně o svém těhotenství nevěděla, pak se zase moc bála ho přiznat. Rodiče si po nějaké době všimli, že něco není v pořádku, ale Lenka svůj stav zapírala až do pátého měsíce. Z toho mohli mít její rodiče potíže, neboť jsou samozřejmě za svoji dceru zodpovědní a měli by o jejím stavu vědět. Lenčina matka, Diana, velmi lpí na tom, aby Lenka studovala, ale ani přesto slovem nenaznačila, že - vědět o jejím těhotenství dřív - dala by se situace řešit jinak.

Rozhodnuto o tom, že se o miminko bude starat jeho babička, bylo ještě před jeho narozením, protože Lenka je sama ještě dítě. Částečně to může být způsobeno tím, že je Lenka jedináček: „*Já jsem chtěla ještě druhé, ještě kluka, ale manžel nechtěl: 'Ne, žádné děti nebudou. Stačí holka, holka zlobí, zůstane jediná'.*“ Částečně to může být také tím, že její rodina žije v Praze, kde je důraz na vzdělání a s ním související pracovní příležitosti větší, počet dětí v rodinách pak o to menší. Pro Dianu je důležité, aby se Lenka alespoň vyučila. V letošním školním roce si dodělává devátou třídu základní školy, od září by se měla učit cukrářkou. Prý je moc šikovná na ruční práce.

Považuji za důležité zdůraznit, že Diana na mě působila velmi dominantně a ona je podle mě tím, kvůli komu je Lenka okolím považována za dítě a sama se tak podle toho chová. U Michalky jde tedy přesně o ten případ, kdy se o ni matka starat nemůže,

protože na to není zralá. Sama Diana vyprávěla, jak se doktor ptal, proč s Michalkou nechodí na prohlídky Lenka. Diana mu na to řekla: „*Pane doktore, ona není tak stará, ona takový rozum nemá. Já se o ni starám. Ona ji neumí chovat. Tak jsem si to vzala na dva roky na sebe.*”

Diana byla s Michalkou už od porodu. Při něm držela svoji dceru za ruku, protože ta se bála. „*Já se o ni starám, odmalička, od té doby, co jsme si ji přivezli z nemocnice. Ona (Lenka) to neuměla, bála se ji chovat, rozumíš, ona by jí spadla, protože byla jak rukavička.*”

Lenka byla s Michalkou v porodnici pět dní, ale každý den tam za děvčaty chodila Diana a o Michalku se starala, protože už bylo domluvené, že o holčičku bude pečovat ona. Sestřičky proto Lenku neučily, jak na to, Lenka ani neměla miminko na pokoji. Sama měla menší zdravotní potíže a posléze se zjistilo, že dceru nebude moci kojit, a tak Michalka přešla na sunar.

Diana si vyjednala vše potřebné, aby mohla s Michalkou zůstat na mateřské dovolené. „*Všechno jsem si opatřila.*”, říká a ukazuje mi list, kde je rozhodnutí soudu: „*Ustanovujeme Vás opatrovníkem, který bude nezletilou vychovávat, zastupovat a spravovat její majetek místo rodičů.*”. A tak bude Diana do Lenčiných osmnáctých narozenin osobou pečující o Michalku. Mně se ale zdálo, že si ani Diana ani Lenka nejsou jisté, zda se pak opravdu něco změní. Situaci lze nejlépe ilustrovat uvedením části rozhovoru, která se týkala této otázky:

Diana: *To mám na dva roky a pak se bude starat ona. No, a když nebudu chtít, tak si to vezmu na sebe. (usmívá se)*

Jiřina: Ale pak byste si už musela zažádat o osvojení, už byste nebyla osoba zastupující.

Diana: *No, ale to ne, to ona se bude starat. (ukazuje na Lenku)*

Vlasta: *Tak si ji vezmi na sebe.*

Diana: *Jo, tak si ji vezmu na sebe! (smích) Já si ji vezmu na sebe, gumu moji! (a je vidět, že jí tato představa není až tak cizí.)*

Jiřina (na Lenku): A tak to by ti bylo líto, ne?

Lenka: *Ne.*

Diana: *Ona bude študovat.*

Jiřina: Ale nebude študovat navěky, ne?

Diana: *Ne, ona si to vezme na sebe Lenka.*

Lenka: *Až potom, až budu vyučená.*

Matka Lenku celou dobu její návštěvy v podstatě vychovávala. Ne však k roli matky, ale jako dítě. K péči o Michalku ji skoro nepustila (a Lenka se podle toho také chápe dítěte dost nesměle) a projevovala vůči ní v tomto směru nedůvěru.

O Michalce se mnou celou dobu mluvila hlavně Diana, Lenka se odvážila jen občas - očividně se do role matky nechtěla vpravit. Bylo by to stejně těžké, protože za matku není tou svojí, Dianou, ještě pokládána. Když chová Michalku, Diana na ni volá: „*Lenko, ať ti nespadne!*“ Po chvíli znovu (bavíme se o něčem jiném, ale Diana pořád alespoň poočku sleduje, co se děje) „*Lenko!!! Ty (...) jedna! Vždyť ti spadla!*“

Lenka se brání: „*Jen mi takhle sklouzla.*“

Diana: „*Lenko, já tě zbiju!*“ Obě se smějí. Diana: „*Ty blbá.*“

Na Michalku: „*Je blbá, vid’?*“

Občas jsem tak měla pocit, že Diana si naplnila představu o dalších dětech a bere děvčata jako sestry. To když zmínila, že „*vyrostou spolu.*“

Michalka je na babičce závislá opravdu jako na matce - pořád se po ní natahuje, za ní brečí, když se vzdálí. Biologickou matku Michalka zatím používá spíše na hraní.

Stejně jako u ostatních „dětí“ mě i v případě Michalky zajímaly otázky ohledně informovanosti okolí a hlavně

samotného dítěte o faktu, že není vychováváno biologickými rodiči. Někdy mě na ně naváděla sama Diana. Například když si pochvalovala, jakou má zdravou a chytrou vnučku: „*No, to je chytrá holka moje! Bude říkat děda, baba, mama, vid'?*“ Zeptala jsem se tedy, komu že bude Michalka říkat mami.: „*No to nevím.*“ A hned na to: „*Vždyt' jí (Lence) to řekne! Mně nemůže, že jo?*“ A jak o sobě Diana mluví, když něco říká Michalce?: „*No říkám: 'Jdi za maminkou (a ukazuje na Lenku), ona tě pochová.'* A babička jsem tady já. A ona všechno chápe!“

Možnost, že by Michalce, až povyroste, rodina řekla, jak přišla na svět, rodina nepřipouští: „*No to ne, to my jí řekneme, že jsem ji vychovala já a matka její, no ale tátu nemůže vědět, potom by ho hledala. Nesmí vědět vůbec o svém otci. Ona bude vědět, že já jsem se o ni starala, že ona se o ni starala taky.*“ Namítla jsem, že jsem byla i v rodinách, kde dítě odmala vědělo, že jeho biologičtí rodiče jsou někde jinde, ale neptalo se po nich. Diana mi odpověděla, že to se samozřejmě také může stát, že je to normální, když dítě vidí, že rodiče jsou špatní.

I u lékařů a na úřadech všichni vědí, že je Diana Michalčina babička. Dianě je mezi pětatřiceti a čtyřiceti lety a sama by mohla být její matkou. „*Ano, vědí všichni, vědí všechno.*“ A chodíte tam sama? „*Sama. Někdy ona (Lenka) se mnou jde, ale jinak sama.*“ Můžu tak konstatovat, že ani Michalčina rodina se nesnaží skutečný stav věci jakkoliv zastírat a okolí je informováno, že Michalku vychovávají prarodiče. Navíc Diana zná několik romských rodin, které se ujaly romských dětí z ústavu, když nemohly mít děti, a všechny tyto děti odmala vědí, že nevyrůstají s biologickými rodiči. Zato si je Diana vědoma, že u Neromů se může jednat o utajovanou skutečnost, a dokládá ji příkladem ze svého okolí: „*Tady moje kamarádka si k sobě vzala bratrovu dceru. Ta je teď už dospělá, žije v Anglii. Ona jí (Dianině kamarádce) říká 'máma' a jemu (svému*

biologickému otci) říká 'Láďa'. Ona nezná ani svého otce. Její švagrovou zavřeli za krádeže, holčičku dali do ústavu, tak si ji vzala, odmalička ji vychovala."

Chtěla jsem také znát názory Lenky, ale ta se v debatě nijak neprosazovala. Zeptala jsem se jí alespoň, jak by situaci řešila, kdyby se o Michalku její matka nemohla postarat?: *„No, tak já bych to zkusila a starala bych se o ni. Sice by to bylo těžké, ale musela bych se to naučit."*

Do rozhovoru se také několikrát vložil se svými doporučeními můj kamarád Vlasta - dalo by se říci, že ze svého mužského pohledu prosazoval především to, aby si Michalku napořád nechala Diana. Argumentoval tím, že se Lenka vdá a půjde žít jinam. Vlasta celkem nepokrytě dával najevo názor, že pro případný budoucí vztah Lenky by malá Michalka byla komplikací. Říkal například: *„No tak si holku nech na sebe a Lenka se může vdát!"* Vyjádřil tím předpoklad, že Lenčin případný partner by dítě nepřijal.

Michalčin případ by se snad mohl některému čtenáři zdát jaksi mimo téma práce, protože náhradní péče zde probíhá za nepřetržité účasti biologické matky dítěte. Je však patrné, že se nejedná jen o formální opatření v případě nezletilé matky, nýbrž - podle mého pozorování - o plnohodnotný vztah matky (původně babičky) a dítěte. Případ také nastínil některé zákonitosti v přebírání péče o děti: plnou informovanost dítěte i okolí, předpoklad odmítnutí dítěte novým matčíným partnerem. Zároveň ukázal méně obvyklý model romské rodiny - rodiny s jediným potomkem - a naznačil, jaký na ni může mít vliv život ve velkém městě, neboť ten přináší odlišné podmínky a nároky. Určitě bude zajímavé sledovat, jak se rodinné vazby malé Michalky vyvinou do budoucna a zda skutečně za dva roky přejde do péče své biologické matky, či zůstane s tou náhradní.

3.3. Náhradní péče v romské slovesnosti

Pro účely své práce jsem romskou slovesnost vymezila jako soubor povídek, poezie, zaznamenaných (například ve formátu audio) i nezaznamenaných vyprávění, jako i delších útvarů a rozhovorů s romskými autory.

Za zásadní znak potvrzující moji hypotézu, že Romové nemají problém hovořit o faktu, že byli vychováni jinými Romy než svými biologickými rodiči, považuji časté zmínky o tom v romské slovesnosti. Taková vyprávění se objevují nejen v biografických dílech, kde se „pravdomluvnost“ očekává, nýbrž i v předmluvách k vlastní literární tvorbě, v rozhovorech a náhodných vyprávěních. Pokud by romští tvůrci či vypravěči nechtěli, aby se o jejich dětství v náhradní péči někdo dozvěděl, mohli by tuto skutečnost zamlčet, případně ji při autorizaci (rozhovorů apod.) cenzurovat. To se však neděje a oni o náhradní péči hovoří a píšou samovolně jako o součásti života naprosto srovnatelné s kteroukoliv jinou.

Jelikož by vyhledání a shrnutí kompletního souboru útvarů a záznamů zmiňujících náhradní péči vydalo na samostatnou práci, uvádím zde pouze několik příkladů a odkazů pro ilustraci:

Oláh, Vlado: *Le Khameskere čhave* – Romská próza a poezie, Matice romská, Praha 2003 – úvodní rozhovor o autorově životě

Danišová, Eva: *Pal miro papus* (příspěvek v literární soutěži), 2007 – autobiografické vyprávění (dosud nepublikováno)

Hübschmannová, Milena, *Smutná, Alena* (překlad): Rozhovor s Ronaldem Lee IN: *Romano džaniben – časopis romistických studií*, 1-2/2002, Společnost přátel časopisu *Romano džaniben*, Praha 1996, s. 39 – rozhovor s romským novinářem a aktivistou

Demeter, Gejza: povídání o „Dětství v Dlhé nad Cirochou - Vánoce apod., mulové (dodnes)“ (nahrávka archivu romistiky 1991-12-04-01 - nepublikováno)

O romských dětech v náhradní péči v širším slova smyslu pojednávají také například povídky Ilony Ferkové - *Kalo či parno, Čorde čhave* - inspirované skutečností, a příspěvky ze života dětí, vydané v *Romano suno '01 - Sborníku příspěvků literární a výtvarné soutěže*: s. 22, 31, 32, 47.

(bibliografické údaje viz použitá literatura)

4. VÝSLEDKY ŠETŘENÍ

Pokud bych měla shrnout poznatky získané při rozhovorech se všemi informátory a na jejich základě představit čtenářům nejčastější model náhradní péče v rámci romské komunity, dopustila bych se nekorektního zobecňování. Pokusím se proto výsledky svého šetření zpracovat jako soubor odpovědí na otázky, které jsem si kladla, a možných specifik oproti neromské společnosti. Zároveň upozorňuji čtenáře, že se mé poznatky zakládají na šetření omezeného počtu osob a je třeba na toto myslet při případném vyvozování domněnek či snad citování z mé práce.

4.1. Kdo se dítěte ujímá?

Ve všech čtyřech případech, kterými jsem se zabývala hlouběji, převzali péči o dítě jeho prarodiče z matčiny strany. Ve všech ale také šlo o rodiny neúplné - otcové děti s jejich matkami nežili. Ty zároveň žily u svých rodičů. Je možné, že pokud by rodina žila u otcových příbuzných, převzali by na sebe výchovu dítěte oni. I o takových jsem se doslechla. Mezi jinými například o jednom z prostředí olašské komunity, který jakoby zrcadlově převracel moji prozatím nejčastější zkušenost: strýc z otcovy strany se ujal svého synovce, poté co jeho matka (i se svojí matkou) emigrovala do Anglie, otec se znovu oženil a chlapce nepřijala jeho nová partnerka. Fakt, že se velmi často role náhradních rodičů chápou prarodiče, je snadno vysvětlitelný jednak příbuzenskou blízkostí, jednak jejich nižším věkem oproti prarodičům neromským. Romské ženy mnohdy vychovávají zároveň své vlastní dítě a stejně staré vnouče od jednoho ze starších potomků.

4.2. Z jakých důvodů, příčin se dítě ocitá v NP

Mezi nejčastějšími důvody k předání dítěte do péče jiné osoby (Roma/ů) během mého výzkumu převažoval **nízký věk/nezralost rodičů**. V romském prostředí více než v neromském najdeme případy, kdy se rodičem stává osoba, jež by sama mohla být pokládána za dítě. Souvisí to především s tím, že zde není - až na výjimky - přípustné takzvaně „dát dítě pryč“. Dítě je dar od Boha, jeho narození je vůle boží a výjimka neexistuje ani v případě, kdy hrozí, že se potomek narodí s některým typem postižení. I s plánováním rodičovství, počtu dětí a dokonce podstoupením interrupce jsem se už ale setkala. Jedná se o celkem zajímavý střet nového způsobu života ve městech, který je finančně a tudíž časově náročnější, a u Romů přetrvávajícího, z víry pocházejícího, odmítání antikoncepce. Má spolužačka žijící v malém městě na západě Čech mi řekla, že se během svého pohybu mezi místními Romy několikrát setkala i s tvrzením, „Ať si mladí ještě něco užijí.“

Druhým nejčastějším důvodem, často provázejícím ten první, je **nepřijetí dítěte novým partnerem rodiče**. Rodič si najde nového partnera, do vztahu kvůli předchozím nezdarům vkládá velké naděje, případně je na novém partnerovi závislý i materiálně, a tak dítě ve prospěch ostatních i jeho vlastní „obětuje“. Ostatně, v rodině, kde je někomu na obtíž, by se dítěti stejně nedostávalo kýžené lásky a pozitivní pozornosti, takže v náhradní péči mu bude lépe. Tím, kdo u Romů častěji odmítá nevlastní dítě, jsou muži. Jak je ale vidět na příkladu v minulém bodě, může se odmítání „cizích“ dětí týkat i žen. Polemizovat bychom zde mohli nad tím, v kolika případech k odmítnutí skutečně dojde a v kolika se jedná o pouhé očekávání, které následně zapříčiní odloučení dítěte od matky. Jak jsme si mohli všimnout na příkladu „Vlasta“, někteří Romové už dopředu počítají s tím, že

s dítětem od jiného muže by žena měla problém mít vztah s novým.

Občas nastává i situace, kdy rodič, přestože už jednoho či více potomků má, konkrétní dítě nepřijme. Například proto, že toto dítě vyvolává u rodiče vzpomínky na špatné zkušenosti, nebo je dokonce jejich „následkem“. V rodině pak vzniká napětí, a tak bývá nejlepším řešením svěřit dítě do prostředí přívětivějšího.

Za důvod častější u Romů než u Neromů by se dala označit **migrace**. Vedou k ní totiž nejen finanční zájmy rodiny, ale také potřeba rovného přístupu a uznání, kterých se Romům v našem prostředí dostává zřídka. (viz například Synková 2006). Rozhodně ale hlavním motivem, proč odjet do jiné země, je vidina získání práce a výdělků.

a) trvalá/dlouhodobá

Jako jeden z důvodů, kdy jsou děti svěřeny do péče jiným osobám, zmínila terénní pracovnice i fakt, že v současné době mnoho Romů využívá šance pracovat v zahraničí, zejména v Anglii, kde je politika vůči imigrantům vstřícná a na etnický původ se nehledí. Často pak dochází k řetězové reakci, kdy jedna část rodiny následuje druhou, když se po nějaké době ukáže, že podmínky v dané zemi jsou příznivé. Někteří členové rodiny se proto vydávají napřed, aby „prověřili terén“ a zajistili základní potřeby, než zavolají zbytek rodiny. Po tu dobu bývají děti v péči příbuzných. Někdy také natrvalo. V minulosti například nastala již zmíněná situace, kdy jediný chlapcův rodič zůstal v cizině nastalo a syna přenechal v péči svým rodičům zde, v České republice. Přestože se ti dva za osmnáct let viděli všeho všudy jedenkrát, dopisovali si, později - s příchodem internetu, e-mailů a programů

typu ICQ a Skype - komunikovali přes internet a před nedávnem syn za svým otcem odjel do Kanady. Zatímco by tedy někdo očekával, že se mezi otcem a synem kontakty přeruší - třeba proto, že syn může být naštvaný, že ho jeho jediný rodič opustil, či proto, že byl tehdy malý a k otci si nestihnul vytvořit vztah, vazby přetrvaly. To naznačuje, že jakýsi pocit křivdy nebo odsouzení takového činu zde není na místě a city mohou přetrvat.

b) krátkodobá opakovaná

Byť by se mohlo zdát, že se vlastně nejedná o náhradní péči, jedná. Stačí, aby rodiče pracovali v sousední zemi a kontakt mezi nimi a dětmi se stává zřídkačným. Romové (jako třeba i Ukrajinci) většinou nastupují na špatně placená místa a značnou část vydělaných peněz posílají domů. Jezdit za rodinou na víkendy je v těchto případech finančně nevýhodné, trvalé bydlení alespoň s tou nejužší (žena, děti) v zemi zaměstnání na druhou stranu nebývá možné získat, nebo proti němu mluví právě obava z izolace a ztráty vazeb s domovem.

Důležitým faktorem pro rodinný život jsou **materiální podmínky**. Mnoho Romů dnes žije v tíživé situaci: v nevyhovujících bytových podmínkách a čím dál častěji v narůstajících dluzích. V takovýchto případech, jak vyplynulo z výpovědi obou terénních pracovníků, jsou děti umisťovány (někdy na žádost samotných rodičů) spíše do dětských domovů, a to převážně na přechodnou dobu. Zatímco ostatní moji informátoři zastávali názor, že je lepší dítě nechat doma, pokud zrovna není týráno, Vlasta přišel s názorem, že odebrání dítěte do státní péče může být pro mnohé rodiče impulsem ke snaze podmínky zlepšit. Existují bohužel případy, kdy si na možnost dočasně odložit dítě do dětského domova rodiče zvyknou a hřeší na fakt, že bez jejich

souhlasu dítě nemůže být adoptováno. Na druhou stranu nemohu nezmínit jinak často zneužívaný fakt, že Romové na děti berou od státu přídavky. Každá koruna se samozřejmě hodí a to, že se podle toho někteří rodiče rozhodují, mi potvrdili sami oslovení Romové.

Mezi další příčiny předávání dětí do péče jiným osobám patří také všechny druhy sociálních patologií¹⁰. Pakliže jeden z rodičů či ostatních členů společné domácnosti ohrožuje dítě a jeho výchovu nějakou sociální patologií, i zde se volí bolestivé, avšak nutné předání potomka do péče někomu jinému.

Sociálně patologické jevy mají zejména v takzvaných sociálně vyloučených lokalitách živnou půdu, aby se mohly šířit jako nákaza. A tak se mezi Romy rozmáhají různé závislosti (zejména na drogách a automatech) a kriminalita. Vyslechla jsem několik případů, kdy dospělí lidé z pocitu beznaděje spadli do závislosti, i když na lidech ve svém okolí viděli, že ta vede jen k horšímu (například k majetkovým deliktům a následné vazbě).

Výše uvedené důvody a příčiny se mnohdy kombinují či následují. Jejich četnost však nelze pokládat za paušálně platnou na základě tak malého vzorku respondentů. Nutno také podotknout, že - jak si čtenář sám jistě všimne - důvody k předání potomka do péče někomu jinému se nijak výrazně

¹⁰ Sociálně patologické chování je definováno různě, navíc se soubor těchto projevů neustále vyvíjí a rozrůstá. Srov. například internetový slovník <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/socialne-patologicke-chovani>, který za soc. patol. chování považuje: „všechny projevy chování, které jsou společností klasifikovány jako nežádoucí, protože porušují sociální i morální normy a práva ostatních, např.: kriminalita, extremismus, rasová diskriminace, terorismus, záškoláctví, sprejerství, domácí násilí, násilí na ulicích, vandalismus, drogové závislosti, prostituce, rizikové sexuální chování, sexuální zneužívání a týrání dětí atp.“ srov. např. s Večerka, Kazimír: *Romové a sociální patologie* IN: Lisá, H.: *Romové v České republice (1945-1998)*, Socioklub, Praha 1999 ISBN:80-902260-7-8

neliší od důvodů, kvůli kterým se tak děje ve společnosti všeobecně. Přesto se zde objevují drobné nuance.

4.3. Jak dítě osvojitele vnímá a jak jej oslovuje

Na tuto otázku nelze jednoznačně odpovědět. Záleží to na mnoha faktorech:

- odkdy je dítě s osvojitelem, zda například vyrostlo spolu s jeho dalšími dětmi, nebo jde naopak o osobu starší a již bez dětí
- jak se osvojitel sám označuje,
 - zda s dítětem zároveň žijí i biologičtí rodiče, či jsou s ním alespoň v kontaktu
 - pokud ne, zda se o nich doma hovoří a jak atd.

Na základě mnou popisovaných čtyř případů není možné dojít k jasnému závěru, avšak rozdíl mezi Frantou, který se s matkou nikdy nestýkal a v podstatě ji zavrhnul, a Erikou, která byla s matkou v kontaktu, je patrný alespoň v oslovení. Oba byli osvojeni babičkami krátce po narození a Franta tu svoji považuje za matku a říká jí „mamo“, zatímco Erika používala oslovení „babi“, přičemž i ona byla na babičku odkázána jako na matku, avšak s tou biologickou měla možnost se stýkat.

4.4. Dochází k osvojení úřední cestou?

V dnešní době, kdy je praxí umožnit dítěti vyrůst v pro něj přirozeném prostředí, dochází k jeho osvojení náhradním rodičem pravidelně, pokud samozřejmě neexistují objektivní překážky. Navíc dnes mohou náhradní rodiče požádat o osvojení dítěte, i když pobírají sociální dávky nebo jsou sami. Ve všech případech, se kterými jsem se setkala, si náhradní rodiče osvojení dítěte zařídili, v některých to bylo nutné kvůli nezletilosti biologických rodičů. Jistě však existují i situace, kdy se někdo prakticky stará o „cizí“ dítě, ale to je právně v péči svých biologických rodičů. Tak tomu bylo například u Vlasy. Jistě mi ale čtenář dá za pravdu, že o úřední dokument se v případě zájmu dítěte jedná až na druhém místě. Vlasy mi řekl, že když byl on dítě, respektive mladý (tj. v padesátých a šedesátých letech 20. století), byla na Slovensku, kde vyrůstal,

situace odlišná od té české. Doslova pravil: „Na Slovensku byli Romové úřadům ukradení, tam se romčata do dětských domovů nedávala.“ On jediný mi pak potvrdil, že se převzetí dítěte do péče odehrávalo bez vědomí příslušných institucí nebo za jejich tichého přecházení této skutečnosti. Romové tak to, co je dnes takzvaným trendem, praktikovali již za minulého režimu.

4.5. Ví romské dítě, že nevyrůstá s biologickými rodiči?

Určitě existují výjimky, ale romské dítě žijící v kontaktu s Romy o svých rodinných poměrech v tomto směru ví. Ani jeden z mých čtyř respondentů si nemohl vzpomenout, že by v jeho životě v určitém věku nastal moment, kdy mu bylo řečeno, že vyrůstá v náhradní péči. Všichni mi řekli, že to věděli jaksi odjakživa, co pamatují, a že to také věděli a vědí všichni kolem nich. O těchto věcech se mezi Romy běžně mluví, protože nejsou považovány za tabu, nýbrž za naprosto normální stav.

4.6. Žádné výčitky, žádná lítost

Žádné ze tří dětí (Michalku vynechávám pro nízký věk), jejichž příběh jsem vyslechla, své matce nezazlívá, že jej opustila, či péči o něj přenechala na někom jiném. Na otázku, zda to tak nebylo, ani když byli malí, Vlasta vyslovil rozhodné ne, Erika řekla, že sice na maminku myslela, ale že velmi brzy pochopila, proč to udělala, a dokonce ani Franta neřekl o matce nic zlého. Přikládám tyto odpovědi skutečnosti, že od doby jejich dětství už uplynul více či méně dlouhý čas a že všichni - jak mi sami řekli - měli pěkné, ba dokonce krásné dětství a že by zpětně neměnili.

4.7. Co je lepší: dětský domov (případně následná adopce Neromy) s dobrým materiálním zázemím, či náhradní péče u

Romů, ale ve špatných podmínkách?

Na tuto otázku mi všichni dotázaní odpověděli, že je pro dítě lepší být mezi svými. Vlasta sice přišel se svým návrhem na výstražné odebírání dětí do dětského domova a Erika si nejprve nebyla jistá, ale hned i oni dodali, že pro zachování identity dítěte je lepší zůstat mezi Romy. Zároveň mi informátoři sami od sebe začali vysvětlovat, že Rom, který vyrostl „pogádžovsku“ není ani Rom, ani gádžo.

4.8. Jak je náhradní péče v rámci romského etnika rozšířená?

Jedná se o velmi běžný jev, což dokládá i množství (často náhodně) pořízeného a nalezeného materiálu. Ujmout se potřebného dítěte je u Romů považováno za samozřejmost, nikdo nad tím příliš nepřemýšlí a rozhodně takový čin nepokládá za oběť!

4.9. Zaznamenala náhradní péče vývoj také u Romů?

Přístup Romů k přebírání péče o dítě jiných biologických rodičů se za uplynulých šedesát let, kam sahá paměť mého nejstaršího informátora, výrazně nezměnil. Dnes jako tehdy Romové nepokládají tento akt za oběť. Změnily se spíše faktory, které takovému činu mohou zabránit - zejména se jedná o způsob života a finanční podmínky, což se nejvíce projevuje u Romů žijících ve velkých městech. Zároveň přibýly nové důvody, z kterých se romské dítě v náhradní péči ocitá (nové druhy závislostí, vysoké dluhy - viz výše).¹¹

5. ZÁVĚR

Na základě dat získaných v terénu, literatuře a dalších zdrojích lze konstatovat, že prvotní předpoklad o samozřejmosti přebírání péče o romské děti a o absenci

¹¹ Oproti tomu se ale také snížilo procento úmrtnosti rodiček a rodičů v předčasném věku.

negativního vnímání tohoto jevu byl potvrzen. Rozhodování dnes ale ve větší míře než dříve ovlivňuje finanční a společenská situace potencionálních osvojitelů, vyplývající z odlišného, individualizovanějšího způsobu života.¹² Všechny zúčastněné strany se shodly, že dlouhodobý pobyt dítěte v dětském domově či život v neromské náhradní rodině má negativní vliv na jeho chápání vlastní identity.

¹²Viz například výpověď Eriky

6. POUŽITÁ LITERATURA A ZDROJE

Archerová, Caroline: *Dítě v náhradní rodině*, Portál, Praha 2001, ISBN 80-7178-578-4

Danišová, Eva: *Pal miro papus* (Příspěvek do 2. ročníku Literární soutěže Mileny Hübschmannové, 2007)

Davidová, Eva: *Poválečný vývoj a osudy Romů v letech 1945 - 1989* IN: *Černobílý život*, Gallery, Praha 2000, s. 67

Ferková, Ilona: *Kalo či parno - Černý nebo bílý* IN: *Romano džaniben*, 4/2000 - časopis romistických studií, Společnost přátel časopisu *Romano džaniben*, Praha 2000, ISSN 1210-8545, s. 40 (přel. Jan Červenka)

Ferková, Ilona: *Čorde čhave - Ukradené děti*, Společenství Romů na Moravě, 1995

Hancock, Ian: *Země utrpení - Dějiny otroctví a pronásledování Romů*, Signeta, Praha 2001; ISBN: 80-902608-3-7

Hübschmannová, M.: *Godaver lava phure Romendar/Moudrá slova starých Romů*; Aperion, Praha 1991; ISBN: 80-900703-0-2

Hübschmannová, Milena, Alinčová, Milena: *Romští rodiče dříve a dnes* IN: *Romano džaniben - časopis romistických studií*, 1-2/2002, Společnost přátel časopisu *Romano džaniben*, Praha 1996, s. 6

Hübschmannová, Milena, Smutná, Alena (překlad): *Rozhovor s Ronaldem Lee* IN: *Romano džaniben - časopis romistických*

studií, 1-2/2002, Společnost přátel časopisu Romano džaniben, Praha 1996, s. 39

Matějček, Zdeněk (ed.): Náhradní rodinná péče: Průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny; Portál, Praha 1999, s. 31-42; ISBN:80-7178-304-8

Nečas, Ctibor: Historický kalendář - Dějiny českých Romů v datech, Vydavatelství Univerzity Palackého, Olomouc 1997, ISBN: 80-7067-769-4

Nečas, Ctibor: Romové v ČR včera a dnes, Univerzita Palackého v Olomouci - vydavatelství, Olomouc 1999, ISBN:80-7067-952-2

Nečas, Ctibor: Pronásledování Cikánů v období Slovenského státu IN: Slovenský národopis 1/36/1988, VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1988

Nečas, Ctibor: Holocaust českých Romů, Prostor, Praha 1999
ISBN 80-7260-022-2

Oláh, Vlado: Le Khameskere čhave - Romská próza a poezie, Matice romská, Praha 2003

Pelikánová, Lucie: Romské dítě v pěstounské péči v České republice (Sonda zaměřená na „romství“ v neromských pěstounských rodinách), Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická, 2008

Romano džaniben - časopis romistických studií, 1-2/1996, Společnost přátel časopisu Romano džaniben, Praha 1996

Romano suno '01 - Sborník příspěvků k V. ročníku literární a výtvarné soutěže, Nová škola, o.p.s., Praha 2002

[Synková, Hana 2006. In the Czech Republic, they call you "Mister" - The migration of Slovak Roma as a tactic to overcome exclusion. In: Migrace online. March 2006. At \[http://www.migraceonline.cz/studie_f.shtml?x=1822541\]\(http://www.migraceonline.cz/studie_f.shtml?x=1822541\)](#)

Večerka, Kazimír: *Romové a sociální patologie* IN: Lisá, H.: *Romové v České republice (1945-1998)*, Socioklub, Praha 1999, ISBN:80-902260-7-8

Viková, Lada: *Obraz současné romské rodiny z pohledu dětí a znalost romštiny u těchto dětí (diplomová práce)*, Praha 1996

Další zdroje

Nahrávky z archivu Semináře romistiky FF UK v Praze:

1991-12-04-01

2008-03-21-01

2008-03-24-01

2008-05-04-01

a soukromá nahrávka autorky s informatorkou Erikou

Úmluva o právech dítěte, OSN - New York 1989

<http://www.gjj.cz/CZ/UMLUVA.HTM>

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů

<http://zakony-online.cz/?s149&q149=all>

Zákon č.94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů

<http://www.zakonik.wz.cz/0167.htm>

<http://www.feminismus.cz/fulltext.shtml?x=1927185>

http://www.senat.cz/zajimavosti/tisky/2vo/tisky/T0415_01.htm

<http://slovník-cizích-slov.abz.cz/web.php/slovo/socialne-patologicke-chovani>

<http://www.blisty.cz/2008/3/26/art39762.html>

http://www.rommuz.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=24&Itemid=35

<http://www.holocaust.cz/cz2/history/rom/czech/czrom1>

<http://www.katerinajacques.cz/11/0/556/detail/9-12-2007---fidh-a-liga-pozaduji-konkretni-reseni-problemu-nucene-sterilizace-romskych-zen-a-segregace-romskych-deti/>

<http://econnect.ecn.cz/index.stm?apc=zm20713921x1--&x=202407&s=t>

